

JULIUS FUČÍK

REPORTÁŽ PSANÁ NA OPRÁTCE

OBSAH

Upozornění pro čtenáře

Kapitola 1. Čtyřadvacet hodin

Kapitola 2. Umírání

Kapitola 3. Cela 267

Kapitola 4. „Čtyrstovka“

(Májové intermezzo 1943)

400

Kapitola 5. Postavy a figurky I

Jelínkovi

19. května 1943

22. května 1943

Vysušilovi

Lída

Můj komisař

(Šle – Intermezzo)

Kapitola 6. Stanné právo 1942

Kapitola 7. Postavy a figurky II

(Pankrác)

„Samaritán“

„Prášek“

Koklar,

Rössler

„To“

Smetonz

Ředitel věznice

Vězeňský lazebník

„Flink“

„Kolín“

Náš

Táta Skořepa

Kapitola 8. Kousek historie

Seděti v pozoru, s tělem strnule vzpřímeným, s rukama přimknutýma ke kolenům a s očima až k oslepnutí upřenýma na zažloutlou stěnu „domácího vězení“ v Petschkově paláci – to věru není poloha nejvhodnější pro myšlení. Ale kdo přiměje myšlenku, aby seděla v pozoru?

Kdysi kdosi – už nikdy asi nezjistíme kdy a kdo – nazval „domácí vězení“ v Petschkově paláci „biografem“. Geniální nápad. Prostorná místnost, šest dlouhých lavic za sebou, obsazených strnulými těly vyšetřovanců, a před nimi holá stěna jako plátno kina. Všecky produkce světa nenatočily tolik filmů, kolik si jich na tuto stěnu promítly oči vyšetřovanců, čekajících na nový výsledek, na mučení, na smrt. Filmy celých životů i nejdrobnějších úseků života, filmy o matce, o ženě, o dětech, o zničeném domově, o ztracené existenci, filmy o statečném soudruhovi i o zradě, o tom, komu jsem dal ten leták, o krvi, která opět poteče, o pevném stisku ruky, který mne zavázal, filmy plné děsu a odhodlání, nenávisti i lásky, úzkosti i naděje. Obrácen zády k životu každý tu před svými očima denně umírá. Ale ne každý se znovu rodí.

Stokrát jsem tady viděl svůj film, tisíckrát jeho detaily, teď se ho jednou pokusím vyprávět. Utáhne-li se oprátka, dříve než ho dokončím, zůstanou ještě miliony, které dopíší jeho „happy end“.

Kapitola 1.

Čtyřicet hodin

Za pět minut budou hodiny odbíjet desátou. Je krásný, vlhký jarní večer 24. dubna 1942.

Pospíchám – pokud mi to dovoluje figura staršího kulhajícího pána, kterou hraji –, pospíchám, abych dorazil k Jelínkům ještě před uzavřením domu. Čeká tam na mne můj „pobočník“ Klecan. Víím, že mi nic důležitého tentokrát nepoví a ani já mu nemám co říci, ale nepřijít na ujednanou schůzku mohlo by znamenat paniku – a hlavně těm dvěma dobrým duším našich hostitelů bych nechtěl dělat zbytečné starosti.

Vítají mne šálkem čaje. Klecan už čeká – a kromě něho manželé Friedovi. Zase neopatrnost. Soudruzi, rád vás vidím, ale ne takhle pohromadě. To je nejlepší cesta do kriminálu a na smrt. Buď budete dodržovat pravidla konspirace, nebo přestanete pracovat, protože takto ohrožujete sebe i jiné. Rozuměli?

– Rozuměli.

– A co jste mi přinesli?

– Májové číslo Rudého práva.

– Výborně. A ty, Mirku?

– Tak a tak. Nic nového. Práce jde dobře...

– Hotovo. Uvidíme se až po Prvním máji. Vzkážu. A na shledanou!

– Ještě šálek čaje, pane šéf!

– Ne, ne, paní Jelínková, je nás tady příliš mnoho.

– Alespoň jeden šáleček, prosím vás.

Z čerstvě nalitého čaje stoupá pára.

Někdo zvoní.

Teď, v noci? Kdo to může být?

Návštěvníci nejsou trpěliví. Rány na dveře.

– Otevřte! Policie!

Rychle k oknům! Utečte!

Mám pistole, budu krýt váš ústup.

Pozdě! Pod okny stojí Gestapo a míří pistolemi do pokoje. Z chodby přes vyražené dveře se hrnou tajní do kuchyně a dále do pokoje. Jeden, dva, tři, devět mužů. Nevidí mne, protože stojím právě za jejich zády, za dveřmi, které otevřeli. Mohu tedy nerušeně střílet. Ale devět pistolí míří na dvě ženy a tři neozbrojené muže. Vystřelím-li, padnou dříve oni než já. I kdybych chtěl zastřelit jen sebe, začne přestřelka a oni se stanou její obětí. Nebudu-li střílet, posedí si snad půl roku, snad rok a revoluce je vysvobodí živé. Jen Klecan a já z toho nemůžeme vyjít, budou nás mučit – ze mě nic nedostanou, a z Klecana? Člověk, který bojoval ve Španělsku, člověk, který prožil dva roky v koncentračním táboře ve Francii a který se ilegálně uprostřed války dostal z Francie až do Prahy, – ne, ten přece nezradí. Mám dvě vteřiny na rozmyšlenou. Nebo jsou to snad tři vteřiny?

Vystřelím-li, nic nezachráním, jen sebe uchráním muk, ale zato obětuji zbytečně životy čtyř soudruhů. Je to tak? Ano! Rozhodnuto.

Vystupuji z krytu.

– Á, ještě jeden!

První rána do tváře. Snad mě měla knokautovat.

– Hände auf!

Druhá. Třetí.

Tak jsem si to představoval.

Ze vzorně uklizeného bytu už je hromada zpřeházeného nábytku a střepů.

Další rány rukama, nohama.

– Marsch!

Naložili mne do auta. Pistole na mne neustále míří. Cestou začíná výslech.

– Kdo jsi?

– Profesor Horák.

– Lžeš!

Krčím rameny.

– Sed', nebo střelím!

– Střelte!

Místo rány z pistole jen rána pěstí.

Míjíme tramvaj. Zdá se mi, že je bíle ověnčena. Svatební tramvaj, teď, v noci? Asi začíná horečka.

Petschkův palác. Myslil jsem, že živ nikdy do něho nevkročím. Teď poklusem do čtvrtého patra. Aha, proslulé II-A 1, protikomunistické oddělení. Zdá se mi, že jsem dokonce zvědav.

Dlouhý, hubený komisař, který vedl přepadový oddíl, zasunuje pistoli do kapsy a odvádí mne do své kanceláře. Zapaluje mi cigaretu.

– Kdo jsi?

– Profesor Horák.

– Lžeš!

Hodinky na jeho zápěstí ukazují jedenáctou.

– Prohlídněte ho!

Začíná prohlídka. Svlíkají mne.

– Má legitimaci.

– Na jméno?

– Profesor Horák.

– Zjistit!

Telefon.

– Ovšem, není hlášen. Legitimace je falešná.

– Kdo ti ji dal?

– Policejní ředitelství.

První rána holí. Druhá. Třetí. Mám je počítat? Tuhle statistiku, hochu, už nikdy nikde neudáš.

– Jméno? Mluv! Adresu? Mluv! S kým ses stýkal? Mluv! Byty? Mluv! Mluv! Mluv! Mluv! Nebo tě utlučeme!

Kolik ran asi vydrží zdravý člověk?

Radio houká půlnoc. Kavárny se zavírají, poslední hosté se vracejí domů, milenci přešlapují před vraty a nemohou se rozloučit. Dlouhý, hubený komisař vstupuje do místnosti s veselým úsměvem:

– Všecko v pořádku, – pane redaktore?

Kdo jim to řekl? Jelínkovi? Friedovi? Ti ani nevědí mé jméno.

– Vidíš, všechno víme. Mluv! Měj rozum.

Zvláštní slovník! Míti rozum = zradit.

Nemám rozum.

– Svažte ho! A přidat!

Jedna hodina. Poslední tramvaje zatahují, ulice se vyprázdnily, radio přeje nejvěrnějším posluchačům dobrou noc.

– Kdo je ještě členem Ústředního výboru? Kde jsou vysílačky? Kde jsou tiskárny? Mluv! Mluv! Mluv!

Ted' už mohu zase klidněji počítati rány. Jediná bolest, kterou cítím, jsou rozkousané rty.

– Boty dolů!

Pravda, chodidla ještě neotupěla. To cítím. Pět, šest, sedm, ted' už jako by hůl projížděla až do mozku.

Dvě hodiny. Praha spí, snad někde ze spánku zavrtní dítě a muž pohladí ženu po bocích.

– Mluv! Mluv!

Přejíždím jazykem v ústech a snažím se počítat vyražené zuby. Nemohu se dopočítat. Dvanáct, patnáct, sedmnáct? Ne, tolik je tu ted' komisařů, kteří mne „vyslýchají“. Někteří jsou už zřejmě unaveni. A smrt stále nepřichází.

Tři hodiny. Z periferie přichází časně jitro, zelináři se blíží k tržištím, metaři vycházejí do ulic. Snad se dokonce ještě dočkám jednoho rána.

Přivádějí mou ženu.

– Znáte ho?

Polykám krev, aby neviděla — a je to asi bláhové, vždyť mi krev teče z každého kousku tváře, i z konečků prstů.

– Znáte ho?

– Neznám!

Řekla to a ani pohledem neprozradila svou hrůzu. Zlatá. Dodržela úmluvu, že se ke mně nikdy nebude znát, ačkoliv teď už to bylo zbytečné. Kdo jim jen pověděl moje jméno?

Odvedli ji. Rozloučil jsem se s ní nejveselejším pohledem, jakého jsem byl ještě schopen. Snad ani nebyl veselý. Nevím.

Čtyři hodiny. Svítá? Nesvítá? Zatemněná okna nedávají odpověď. A smrt stále ještě nepřichází. Mám ti jít naproti? Jak?

Uhodil jsem někoho a upadl jsem na zem. Kopou do mne. Šlapou po mně. Ano, tak, teď bude rychle konec. Černý komisař mne zvedá za plnovous a spokojeně se směje, když mi ukazuje plné hrsti vyrvaných vousů. Je to skutečně komické. A bolest už necítím žádnou.

Pět hodin, šest, sedm, deset, poledne, dělníci jdou do práce a z práce, děti jdou do školy a ze školy, v obchodech prodávají, doma se vaří, snad si teď máma vzpomněla na mne, snad už soudruzi vědí, že jsem zatčen, a snad už dělají bezpečnostní opatření... což kdybych mluvil... ne, nebojte se, nebudu, věřte. A vždyť už konec ani nemůže být daleko. Už je to všechno jen sen, zlý, horečnatý sen, rány padají, a pak voda mne omývá a zase rány a zase „mluv, mluv, mluv!“ a já stále ještě nemohu umřít. Mámo, táto, proč jste mě udělali tak silným?

Odpoledne. Pět hodin. Už jsou všichni unaveni. Rány teď padají jen zřídka, v dlouhých intervalech, to už je jen setrvačnost. A najednou z dálky, z nesmírné dálky zní mírný, tichý hlas, laskavý jako pohlazení:

– Er hat schon genug!

A pak sedím a stůl přede mnou zapadá a zase vychází a kdosi mi dává pít a kdosi mi nabízí cigaretu, kterou neudržím, a kdosi se pokouší navléci mi střevíce a říká, že už to nejde, a pak mne napůl vedou a napůl nesou ze schodů dolů, do auta, jedeme, kdosi opět míří pistolí, je mi to k smíchu, míjíme tramvaj, ověčenou bílými květy, svatební tramvaj, ale snad je to všechno jen sen, snad je to jen horečka anebo umírání anebo spíše sama smrt. Vždyť umírání je přece těžké, ale tohle už není těžké, ani vůbec nijaké, tohle je lehounké, pápěrka, jen ještě dechnout a bude po všem.

Po všem? Ještě ne, stále ještě ne. Vždyť teď zase stojím, opravdu, stojím, sám, bez cizí podpory, a těsně přede mnou je špinavě žlutá zeď, zkropená – čím? zdá se, že je to krev — ano, je to krev, zvedám prst a snažím se ji rozmáznout — jde to, je čerstvá, moje.

A kdosi mne zezadu udeří do hlavy a poroučí, abych zvedl ruce a dělal klencáky; při třetím padám...

Dlouhý SS-Mann stojí nade mnou a kope mne, abych vstal; jak je to zbytečné; zase mne kdosi omývá, opět sedím, jakási žena mi podává lék a ptá se, co mě bolí, a tu se mi zdá, že všeska má bolest je v srdci.

– Ty nemáš srdce, – říká dlouhý SS.

– Ó, přece! – říkám a jsem najednou hrd, že mám ještě dosti síly, abych se zastal svého srdce.

A pak se zase všechno ztrácí, i zeď, i žena s lékem i dlouhý SS...

A přede mnou jsou otevřené dveře cely. Tlustý SS mě vleče dovnitř, svléká cáry košile, ukládá na slamník, ohmatává mé opuchlé tělo a poroučí dávat obklady.

– Podívej, – říká druhému a vrtí hlavou, – podívej, co dovedou!

A opět z dálky, z nesmírné dálky slyším mírný, tichý hlas, laskavý jako pohlázení:

– Do rána nevydrží.

Za pět minut odbíjejí hodiny desátou. Je krásný, vlahý jarní večer 25. dubna 1942.

Kapitola 2.

Umírání

„Když slunce zář a světlo hvězd

hasne nám, hasne nám —“

Dva muži s rukama dolů sepjatýma těžkými, pomalými kroky chodí bílou kryptou v kruhu za sebou a táhlými, nesourodými hlasy zpívají smutnou kostelní píseň.

„— tuť milo bývá ducha vznést

k nebi tam, k nebi tam —“

Kdosi umřel. Kdo? Snažím se otočiti hlavu. Snad zahlédnu rakev s nebožtíkem a dva vztyčené ukazováčky svící v hlavách.

„— kde noci více nebývá,

kde odvěký jas rozlívá —“

Podařilo se mi zvednouti oči. Nikoho jiného nevidím. Nikdo tu není – jen oni dva a já. Komu to zpívají nenie?

„— ta hvězda věčně zářívá,

Ježíš sám, Ježíš sám.“

Je to pohřeb. Je to zcela jistě pohřeb. A koho to pohřbívají? Kdo je tu? Jen oni dva – a já. A já! Je to snad můj pohřeb? Ale, poslyšte, lidé, to je nedorozumění! Já přece nejsem mrtev. Já přece žiju. Vždyť vidíte, že se na vás dívám a mluvím s vámi. Přestaňte! Nepochovávejte mě!

„Když někdo dává naposled,

sbohem nám, sbohem nám —“

Neslyší. Jsou hluiší? Nemluvím dost hlasitě? Nebo jsem snad opravdu mrtev a oni nemohou slyšet hlas bez těla? A moje tělo tu leží na břiše a já se dívám na svůj vlastní pohřeb? Komické.

„...tu obrací svůj vroucí hled

k nebi tam, k nebi tam...“

Vzpomínám. Někdo mě těžce zvedal a oblékal a pak mě nesli na marách, okované kroky duněly chodbou a pak —. A to je všechno. Víc už nevím. Víc už se nepamatuji.

„...kde odvěký jas přebývá...“

Ale to je všechno nesmysl. Žiju. Cítím nějakou dalekou bolest a žízním. Mrtví přece nemají žízně. Vkládám všechny síly do pokusu pohnout rukou a jakýsi cizí, nepřirozený hlas vyráží za mne:

– Pít!

Konečně. Dva muži přestali obcházet v kruhu. Teď se sklánějí nade mnou a jeden z nich mi zvedá hlavu a přidržuje u úst džbán s vodou.

– Hochu, musíš také něco pojit. Už dva dny jen piješ a piješ —.

Co mi to povídá? Už dva dny? Který den je dnes?

– Pondělí.

Pondělí. A v pátek jsem byl zatčen. Jak je ta hlava těžká! A jak ta voda chladí. Spát! Nechte mě spát! Kapka zčeřila čirou hladinu studánky. To je pramen na louce, v horách, vím, u hájovny pod Roklanem a drobný, vytrvalý déšť šumí v jehličí lesů... jak sladko je spát...

— A když se opět probudím, je úterý večer a nade mnou stojí pes. Vlčák. Dívá se na mne zkoumavě, krásnýma, moudrýma očima a ptá se:

– Kdes bydlel?

Ach ne, to není ten pes. Ten hlas patří jinému. Ano, ještě někdo tu stojí, vidím vysoké boty, ještě jeden pár vysokých bot a vojenské kalhoty, ale výš už nevidím, hlava se točí, když se chci podívat, ech, co na tom záleží, nechte mě spát —

Středa.

Dva muži, kteří zpívali žalmy, sedí teď u stolu a jedí z hliněných misek. Už je rozeznávám. Jeden je mladší, druhý starší a zdá se, že se nepodobají mnichům. A ani krypta už není kryptou, je to žaláří kobka jako každá jiná, prkna podlahy běží sbíhavě od mých očí a tam na konci jsou těžké, temné dveře —

V zámku rachotí klíč, dva muži vyskakují a staví se do pozoru, dva jiní v SS uniformách vstupují a poroučejí, aby mě oblékli, – nevěděl jsem, kolik bolesti je skryto v každé nohavici, v každém rukávě –, pokládají mne na nosítka a nesou po schodech dolů, okované kroky duní dlouhou chodbou — to tedy je ta cesta, po níž už mne jednou nesli a donesli v bezvědomí. Kam vede? V jakém pekle zase končí?

V setmělé, nepřívětivé přijímací kanceláři pankráckého Polizei-Gefängnis. Položili mne na zem a hraně dobrosrdečný český hlas překládá vztekle vyraženou otázku hlasu německého:

– Znáš ji?

Podepírám si rukou bradu. Před nosítky stojí mladé, širokolící děvče. Stojí hrdě, celá vzpřímena, hlavu vztyčenu, ne vzdorně, ale vznešeně, jen oči mírně skloněny, právě jen tolik, kolik bylo třeba, aby na mne viděla a mohla mne jima pozdravit.

– Neznám.

Vzpomínám, že jsem ji zahlédl jednou snad na okamžik v té divoké noci v Petschkově paláci. Ted' podruhé. A, žel, nikdy už potřetí, abych jí mohl stisknout ruku za vznešenost, s níž tu stála. Byla to žena Arnošta Lorenze. A byla popravena v prvních dnech stanného práva roku 1942.

– Ale tuhle jistě znáš.

Anička Jiráskova! Probohy, Aničko, jak vy jste se sem dostala? Nevyslovil jsem vaše jméno, nic jste se mnou neměla, neznám vás, rozumíte, neznám.

– Neznám.

– Měj rozum, člověče!

– Neznám.

– Julio, je to zbytečné, – říká Anička a jen zcela nepatrný pohyb prstů, svírajících kapesník, prozrazuje její vzrušení, – je to zbytečné. Byla jsem usvědčena.

– Kým?

– Mlčte! – zaráží kdosi její odpověď a pak ji prudce odstrkuje, když se ke mně sklání a podává mi ruku.

Aničko!

Už neslyším další otázky. A jen tak z dálky, bezbolestně, jen jako bych se na to díval, cítím, jak mne dva SS nesou zpátky na celu, jak surově pohazují nosítky a se smíchem se ptají, jestli bych se raději nechtěl houpat za krk.

Čtvrtek.

Už začínám vnímat. Jeden z mých spoluvězňů, ten mladší, se jmenuje Karel, druhému, staršímu, říká „otče“. Vypravují mi něco o sobě, ale všechno se mi to v hlavě plete, je v tom nějaká šachta a děti sedí v lavicích, slyším zvon, asi někde hoří, prý za mnou chodí každého dne lékař a SS lazebník a že prý to se mnou není tak zlé, že prý budu zase chlapík. To říká „otec“ a říká to tak naléhavě a Karlík tak horlivě přisvědčuje, že i v tomhle svém stavu cítím, jak chtějí říkat svatou lež. Dobří kumpáni! Je mi líto, že jim nemohu věřit.

Odpoledne.

Dveře cely se otevírají a tiše, na špičkách vbíhá pes. Zastavuje se u mé hlavy a opět si mne zkoumavě prohlíží. A zase dva páry vysokých bot – teď už vím: jeden z nich patří majiteli psa, správci pankrácké trestnice, druhý šéfovi protikomunistického oddělení Gestapa, který předsedal mému nočnímu výslechu, – a pak civilní kalhoty. Běžím po nich pohledem vzhůru – ano, znám, to je ten dlouhý hubený komisař, který vedl přepadový oddíl. Sedá si na židli a začíná výslech:

– Svou hru jsi prohrál, zachraň alespoň sebe. Mluv!

Nabízí cigaretu. Nechci. Neunesl bych ji.

– Jak dlouho bydlels u Baxů?

U Baxů! Ještě tohle! Kdo jim to řekl?

– No, vidíš, víme všechno. Mluv!

Když víte všechno, nač bych ještě mluvil. Nežil jsem svůj život marně – svůj konec si přece nezkazím.

Výslech trvá hodinu. Nekřičí, trpělivě opakuje otázky, a když se nedočká odpovědi, klade druhou, třetí, desátou.

- Což to nechápeš? Je konec, rozumíš, všechno jste prohráli.
- Jen já jsem prohrál.
- Ty ještě věříš ve vítězství Komuny?
- Ovšem.
- On ještě věří, – ptá se šéf německy a dlouhý komisař překládá, – on ještě věří ve vítězství Ruska?
- Ovšem. Nemůže to jinak skončit.

Jsem už unaven. Sebral jsem všechny své síly, abych byl ve střehu, teď už odlétá vědomí rychle jako krev z hluboké rány. Ještě cítím, jak mi podávají ruku, – snad čtou znamení smrti na mém čele. Pravda, v některých zemích bývalo dokonce zvykem katů, že políbili odsouzence, než vykonali rozsudek.

Večer.

Dva muži s rukama sepjatýma chodí v kruhu za sebou a táhlými, nesourodými hlasy zpívají smutnou píseň:

„Když slunce zář a světlo hvězd

hasne nám...“

Ach, lidé, lidé, nechte toho! Snad je to hezká píseň, ale dnes, dnes je předvečer Prvního máje, nejkrásnějšího, nejradostnějšího svátku člověka. Pokouším se zazpívat něco veselého, ale snad to zní ještě smutněji, protože Karlík se odvrací a otec si utírá oči. Necht', nedám se, zpívám dál a pomalu se přidávají. Usínám spokojen.

Časné jitro Prvního máje.

Hodiny na věžičce trestnice odbíjejí třetí. Poprvé teď je tu jasně slyším. Poprvé od svého zatčení jsem teď při plném vědomí. Cítím svěží vzduch, který stéká otevřeným oknem dolů a oblévá můj slamník na podlaze, cítím stébla slámy, která pojednou tlačí do hrudi a do břicha, každá píď těla bolí tisíci bolestmi a těžko se mi dýchá. Náhle, jako bys otevřel okno, vidím jasně: toto je konec. Umírám.

Trvalo to dlouho, smrti, než jsi přišla. A přece jsem doufal, že se s tebou seznámím až za mnoho let. Že budu ještě žít životem svobodného člověka, že budu ještě mnoho pracovat a mnoho milovat a mnoho zpívat a světem vandrovat. Vždyť teprve teď jsem dozrával a měl jsem ještě mnoho, mnoho sil. Už nemám. Dodýchávají.

Miloval jsem život a pro jeho krásu šel jsem do pole. Miloval jsem vás, lidé, a byl jsem šťasten, když jste mou lásku opětovali, a trpěl jsem, když jste mi nerozuměli. Komu jsem ublížil, odpusťte mi, koho jsem potěšil, zapomeňte! Ať smutek nikdy nepatří k mému jménu. To je má závěť pro vás, táto a mámo a sestry moje, pro tebe, Gustino moje, pro vás soudruzi, pro všechny, s nimiž jsem se měl rád. Myslíte-li, že pláč smyje smutný poprašek stesku, plačte chvíli. Ale nelitujte. Žil jsem pro radost, umírám pro radost a byla by to křivda, kdybyste mi na hrob postavili anděla žalu.

První máji! V těchto hodinách už jsme vstávali na okrajích měst a připravovali svoje prapory. V těchto hodinách už na ulicích Moskvy nastupovaly první oddíly k májové přehlídce. A teď v těchto hodinách miliony lidí bojují poslední bitvu za svobodu člověka a tisíce padají v tomto boji. Jsem jeden z nich. A býti jedním z nich, jedním z bojovníků poslední bitvy, toť krásné.

Ale umírání není krásné. Dusím se. Nemohu vydechnout. Slyším, jak to v hrdle chrčí, ještě probudím své spoluvězně. Snad kdybych to svlažil trochou vody — Ale všechna voda v džbánku už je vypita. Tam, pouhých šest kroků ode mne, v záchodku v rohu cely, tam je vody dost. Budu mít však ještě sílu dostat se k ní?

Plazím se po břiše, tiše, tichounce, jako by všechna sláva smrti byla v tom, abych nikoho neprobudil, doplazil jsem se a piju hltavě vodu ze dna záchodku.

Nevím, jak dlouho to trvalo, nevím, jak dlouho jsem se plazil zpět. Vědomí už zase mizí. Hledám tepnu na své ruce. Nic necítím. Srdce vystoupilo vysoko do hrdla a teď prudce padá dolů. Padám s ním. Padám dlouho. Cestou slyším ještě Karlíkův hlas:

– Otče, otče, slyšíš! Chudák, už dodělává.

— — —

Dopoledne přišel lékař.

Ale tohle všecko jsem se dověděl až mnohem později. Přišel, prohlédl a zavrtěl hlavou. Pak se vrátil na marodku, roztrhal úmrtní lístek, který večer už vyplnil mým jménem, a řekl s odborným uznáním:

– Koňská nátura!

Kapitola 3.

Cela 267

Sedm kroků ode dveří k oknu, sedm kroků od okna ke dveřím.

To znám.

Kolikrát už jsem šlapal tuto vzdálenost po sosnových prknech pankrácké cely! A snad právě v této cele jsem kdysi seděl proto, že jsem příliš naléhavě hájil právo sudetských Němců na sebeurčení a příliš jasně viděl následky národnostní politiky českých měšťáků pro český národ. Teď můj národ napínají na kříž, před celou chodí hlídači ze Sudet a někde venku slepé politické sudičky znovu předou nit pomsty a národnostní nenávisti. Kolik staletí potřebuje člověk, než prohlídne? Kolika tisíci celami už si musilo lidstvo šlapat cestu vpřed? A kolik jich ještě zbývá? Ach, nerudovské Jezulátko, té cesty lidstva ke spasení stále ještě konec není. Ale: už nespi, už nespi!

Sedm kroků tam, sedm kroků zpátky. Na jedné stěně sklápěcí kavalec, na druhé stěně smutně hnědá polička s hliněným nádobím. Ano, to znám. Teď je to tu jen trochu zmechanizováno, topení je ústřední, kbelík je nahrazen splachovacím klozetem – a hlavně lidé, hlavně lidé jsou zmechanizováni. Jako automat. Zmačkni knoflík, to jest zarachotí klíčem v dveřích cely nebo otevří špehýrku – a věžňové vyskočí, ať dělají co dělají, postaví se v pozoru za sebou, otevří dveře a starosta cely vyrazí jedním dechem:

„Achtung! Celecvózíbnzechcikbelegtmitttrajmanalesinordnung.“

Tak tedy: 267. To je naše cela. Ale na téhle cele automat nefunguje zcela přesně. Skáčou jen dva. Já zatím ležím na slamníku pod oknem, ležím na břiše, týden, čtrnáct dní, měsíc, šest neděl – a znovu se rodím: už otáčím hlavou, už zvedám ruku, už se zvednu na loktech, už jsem se dokonce pokusil obrátit na záda... Rozhodně, rychleji se to píše, než žije.

A i cela prodělává změny. Místo trojky zavěsili na dveře celý dvojku, jsme tu teď jen dva, zmizel Karlík, mladší ze dvou mužů, kteří mne pohřbívali smutnou písni, a zbyla tu po něm jen vzpomínka na dobré srdce. Vidím ho vlastně jen v polosnu, jen poslední dva dny jeho pobytu s námi. Trpělivě vypravuje svůj příběh znovu a znovu a já znovu usínám uprostřed vypravování.

Jmenuje se Karel Malec, je strojník, pracoval u klece v rudné šachtě někde u Hudlic a nosil odtamtud třaskaviny, kterých bylo třeba k domácímu boji. Byl zatčen už skoro před dvěma léty, teď pojede k soudu, snad do Berlína, je jich celá velká parta, kdoví, jak to skončí, má ženu a dvě děti, má je rád, tuze rád, – ale byla to přece moje povinnost, víš, nemohl jsem dělat nic jiného.

Vysedává u mne dlouhé chvíle a nutí mne, abych jedl. Nemohu. V sobotu – to už jsem tu osmý den? – uchyluje se k největšímu násilí: hlásí polizeimeistrovi, že jsem ještě nic nesnědl po celou tu dobu, co tu jsem. Polizeimeistr, věčně ustaraný pankrácký lazebník v SS uniformě, bez jehož vědomí nesmí český lékař ani předepsat aspirin, sám přináší hrnek dietní polévky a stojí u mne, dokud ji nesním. Karlík je velmi spokojen úspěchem svého zákroku a druhého dne už sám do mne nalévá hrnek nedělní polévky.

Ale dál to nejde. Rozbité dásně nemohou rozmělnit ani rozvařený brambor nedělního guláše a stažené hrdlo se brání každému tužšímu soustu.

– Ani guláš, ani guláš nechce, – nařiká Karlík a smutně nade mnou pokyvuje hlavou.

A pak se s chutí pouští do mé porce, o niž se poctivě dělí s „otcem“.

Ach, vy, kteří jste neprožili dvačtyřicátý rok na Pankráci, vy nevíte, vy nemůžete vědět, co je to guláš! Pravidelně, i v dobách nejhorších, kdy žaludek ryčel hladem, kdy se při koupání objevovali kostlivci, potažení lidskou kůží, kdy kamarád kamarádu alespoň očima kradl sousta z jeho přidělu, kdy i odporná kaše sušené zeleniny, zředěná odstředěným výtažkem z rajčat, se zdála touženou pochoutkou, i v těch nejhorších dobách pravidelně dvakrát v týdnu – ve čtvrtek a v neděli – vyklepli ti hausarbajťři do misky sběračku brambor a polili lžicí gulášové omáčky s několika trásničkami masa. Bylo to zázračně chutné, ano, ale bylo to víc než chutné, byla to hmatatelná připomínka lidského života, bylo to něco civilního, něco normálního v kruté nenormalitě gestapáckého věznění, něco, o čem se hovořilo sladce a s rozkoší, – ach, kdož by mohl pochopit, jakých výsostných hodnot může dosáhnout lžice dobré omáčky, kořeněné hrůzou stálého odumírání!

Uplynuly dva měsíce a já sám už dobře rozuměl údivu Karlíkovu. Ani guláš jsem nechtěl – nic ho nemohlo přesvědčit o mé blízké smrti tak jasně jako právě toto.

V noci potom, ve dvě hodiny, Karlíka probudili. V pěti minutách musil být připraven na transport, jako by měl jen na chvilku odběhnout, jako by neměl před sebou cestu snad až na sám konec života, do nového kriminálu, do koncentračního tábora, na popraviště, kdovíkam. Ještě poklekl k mému slamníku, objal mou hlavu a políbil – z chodby zazněl drsný pokřik uniformovaného pohůnka na znamení, že city nemají na Pankráci co pohledávat, – Karlík proběhl dveřmi, zámek cvakl...

...a zbyli jsme v cele jen dva.

Uvidíme se ještě někdy, chlapče? A kdy přijde další loučení? Kdo z nás dvou zbylých půjde dřív? A kam? A kdo ho vyvolá? Dozorce v SS uniformě? Nebo smrt, jež nemá uniformy?

Ted' už to píšu jen v ozvěně myšlenek, které zůstaly s námi po tomto prvním loučení. Už uplynul rok od té doby a myšlenky provázející odcházejícího kamaráda se častěji opakovaly s menší či větší naléhavostí. Dvojka, zavěšená na dveřích cely, se opět změnila v trojku a opět v dvojku a zase tři, dva, tři, dva, přišli noví spoluvězňové a zase odešli – jen ti dva, kteří tenkrát zbyli v cele 267, sedí v ní spolu věrně dál:

„Otec“ a já.

— — —

„Otec“ – to je šedesátiletý učitel Josef Pešek, starosta učitelů, zatčený pětáosmdesát dní přede mnou, protože vypracováním návrhu na reformu svobodné české školy se dopustil úkladů proti Říši.

„Otec“ – to je...

Ale jakpak tohle, hochu, vypíšeš? To bude těžká práce. Dva, jedna cela a rok! Za tu dobu už zmizely uvozovky kolem jména „otec“, za tu dobu ze dvou spoluvězňů různých věků se stal skutečný táta a syn, za tu dobu jsme si navzájem vyměnili zvyky a oblíbená rčení a třeba i tón řeči – poznej dnes, co je moje a co tátovo, s čím přišel do cely on a s čím já!

Ponocoval nade mnou a bílými mokkými obklady plašil smrt, když se blížila. Obětavě čistil hnis z mých ran a nikdy nedal najevo, že cítí jeho hnilobný pach, který se šířil kolem mého slamníku. Pral a látal ubohé cáry mé košile, která se stala obětí prvního výslechu, a když už jí nebylo pomoci, oblékal mne do svého prádla. Přinesl mi sedmikrásku a stéblo trávy, které s rizikem utřhl při ranní půlhodince na dvoře pankrácké věznice. Provázel mne laskavými očima, když jsem odcházel k novým výslechům, a přikládal nové obklady na nové rány, s nimiž jsem se vracel. Když mne odváděli k nočním výslechům, neusnul, dokud jsem nepřišel zpět a dokud mne neuložil na slamník a pečlivě nezabalil do přikrývek.

Takové byly naše začátky a společné pokračování je nezahladilo, i když jsem již mohl stát na vlastních nohou a splácet synovské dluhy.

Ale takhle, jedním dechem, všecko, hochu, nevypíšeš. Cela 267 měla v tom roce bohatý život a vše, co žila, žil po svém i otecko. To musí být řečeno. A vyprávování není ještě konec. (Což má dokonce zvuk naděje.)

— — —

Cela 267 měla bohatý život. Snad každou hodinu se otevíraly dveře a přicházela inspekce. Byl to nařízený ztřeštěný dozor nad těžkým komunistickým zločincem, ale byla to i prostá zvědavost. Často tu umírali lidé, kteří zemřít neměli. Ale zřídka se stávalo, aby nezemřel ten, o jehož smrti byl kdekdo přesvědčen. Přicházejí i dozorcí z jiných chodeb, dávají se do hovoru nebo mlčky odkrývají přikrývky, znalecky vychutnávají rány, a pak podle národy dělají cynické vtipy nebo nasazují přátelštější tón. Jeden z nich – začínáme mu říkat Prášek – přichází častěji než ostatní a se širokým úsměvem se ptává, jestli ten „rudý ďábel“ něco nepotřebuje. Ne, děkuji, nepotřebuje. Po několika dnech objevuje Prášek, že ten rudý ďábel přece jen něco potřebuje: oholit. A přivádí holiče.

Je to první vězeň mimo naší celu, s nímž se tu seznamuji: soudruh Boček. Dobrosrdečná úsluha Prášková ukazuje se být úsluhou medvědí. Otecko drží mou hlavu, soudruh Boček klečí u slamníku a tupou žiletkou se snaží proklestit si cestu bukovým podrostem. Ruce se mu chvějí a v očích má slzy. Je přesvědčen, že holí mrtvolu. Snažím se ho ukonejšit:

– Jen odvahu, hochu, když jsem vydržel výslech v Pečkárně, snad vydržím i tvé holení.

Ale sil je přece jen málo a musíme odpočívat oba, on i já.

Za dva dny poznávám další dva vězně. Páni komisaři v Petschkově paláci jsou netrpěliví. Poslali si pro mne, a protože polizeimeister denně píše na předvolánku „Transportunfähig“, dávají příkaz, abych byl dopraven jakkoli. Dva věžňové v trestaneckých uniformách chodbařů čili hausarbeitrů zastavují tedy před naší celou s nosítka, otecko mne s námahou navlíká do šatů, kamarádi ukládají na nosítka a nesou. Jeden z nich je soudruh Skořepa, budoucí pečlivý táta celé chodby, druhý je[1]

Naklání se ke mně, když kloužu po šikmé ploše nosítek, nesených právě po schodišti, a říká:

– Drž se!

Pak dodává tišeji:

– Tak i tak!

Tentokrát nezastavujeme v přijímací kanceláři. Nesou mne dál, dlouhou chodbou k východu, chodba je plná lidí – je čtvrtek a příbuzní přicházejí pro prádlo svých uvězněných –, všichni se dívají na ten neveselý průvod, v očích mají soustrast a to se mi nezamlouvá. Vysunuji proto ruku k hlavě a zatínám ji v pěst. Snad to uvidí a pochopí, že je zdravím, snad je to jen bláhové gesto, ale víc nemohu, víc ještě nemám sil.

Na pankráckém dvoře naložili nosítka do nákladního auta, dva SS sedli k šoferovi, dva SS s rukama na rozepjatých pouzdrech revolverů se rozkročili u mé hlavy – a jeli jsme. Ne, nemají tu právě ideální cestu: jeden výmol, druhý výmol – a než jsme ujeli dvě stě metrů, ztratil jsem vědomí. Byla to komická jízda pražskými ulicemi: nákladní pětítunka, určená pro třicet věžňů, tratí teď benzin pro vězně jednoho, a dva SS vpředu a dva vzadu s revolvéry v rukou dravými pohledy střeží mrtvolu, aby jim neutekla.

Druhého dne se komedie opakovala. Tentokrát jsem však vydržel až do Petschkova paláce. Výslech nebyl dlouhý. Komisař Friedrich se poněkud nešetrně dotkl mého těla a zpátky už mne vezli zase v bezvědomí.

Teď nastaly dny, kdy už jsem nemohl pochybovat, že žiju. Bolest, rodná sestra života, připomínala ho velmi zřetelně. I Pankrác už se dovídala, že jsem jakýmsi nedopatřením živ a přicházely první pozdravy: silnými zdmi, které zněly ťukáním, i očima chodbařů, když rozdávali jídlo.

Jen moje žena nevěděla o mně nic. Sama na cele, jen o poschodí níž a o tři čtyři kobky dál, žila v úzkostech a nadějích, až jí sousedka na ranní půlhodince pošeptala, že už je se mnou konec, že prý jsem na cele podlehl ranám z výslechu. Pak bloudila po dvoře a svět se s ní točil a ani necítila, jak jí dozorkyně pěstěmi v obličeji poskytuje útěchu a snaží se jí zahnat do řady, která znamená regulérní vězeňský život. Co asi viděly její velké dobré oči, když se pak bez pláče dívaly po bílých stěnách kobky? A druhého dne zase jiná zvěst, že ne, že jsem nebyl docela utlučen, že jsem však neunesl bolest a oběsil se v cele.

A já se zatím hemžil na ubohém slamníku a každého večera a každého rána se úporně obracel na bok, abych mohl Gustině zazpívat písně, které měla ráda. Jak je mohla neslyšet, když jsem do nich vkládal tolik vroucnosti?

Dnes už ví, dnes už slyší, ačkoli je vzdálenější než tenkrát. A dnes už i dozorcí vědí a zvykli si, že cela 267 zpívá, a už ani nehartusí za dveřmi, aby bylo ticho.

Cela 267 zpívá. Zpíval jsem si celý život, nevím, proč bych měl přestat právě na konci, kdy se žije nejintenzivněji. A otecko Pešek? Ach, to je neobyčejný případ! Zpívá vášnivě rád. Nemá ani hudební sluch ani hlas ani hudební paměť; ale miluje zpěv takovou krásnou a oddanou láskou a nalézá v něm tolik radosti, že ani neslyším, když klouže z tóniny do tóniny a tvrdošíjně zpívá „g“, kde tvoje uši přímo touží po „a“. A tak zpíváme, když se vtírá stesk, zpíváme, když je veselý den, zpěvem provázíme kamaráda, který odchází a s nímž se snad už neshledáme, zpěvem vítáme dobré zprávy z bojiště na východě, zpíváme pro útěchu a zpíváme z radosti, tak, jak lidé zpívají odedávna a budou zpívat, dokud budou lidmi.

Není života bez zpěvu, jako není života bez slunce. A my tedy potřebujeme zpěv dvojnásob, protože slunce k nám nepřichází. Číslo 267 je cela severní, jen v letních měsících na několik okamžiků nakreslí zapadající slunce na východní stěnu stín mříží – a pak otecko stojí, opřen o kavalec, dívá se na tu letmou sluneční návštěvu... a to je ten nejsmutnější pohled, jaký tady můžeš spatřit.

Slunce! Tak štědře svítí ten okrouhlý kouzelník, tolik zázraků činí před lidskýma očima. A tak málo lidí žije ve slunci. Bude. Ano, bude svítit a lidé budou žít v jeho paprscích. Je krásné vědět to. A přece bys tak rád věděl také něco neskonale méně důležitého: bude svítit – také pro nás ještě?

Naše cela je cela severní. Jen někdy v létě, když se den vydaří, vídáme slunce zapadat. Ach, otecko, chtěl bych jednou přece vidět východ slunce.

Kapitola 4.

„Čtyrstovka“

Zmrtvýchvstání je záležitost poněkud zvláštní. Až k nevypovědění zvláštní. Svět je půvabný za krásného dne, když ses dobře vyspal. Ale to je, jako by den byl krásnější a jako by ses vyspal lépe než kdykoli předtím. Zdá se ti, že dobře znáš jeviště života. Ale to je, jako by osvětlovač zapjal všechny reflektory s jasnými skly a naráz postavil před tebe scénu v plném osvětlení. Zdá se ti, že dobře viděl. Ale to je, jako bys k oku nasadil dalekohled a zároveň je přiložil k mikroskopu. Zmrtvýchvstání je záležitost cele jarní a jako jaro objevuje ti netušená kouzla i v tom nejznámějším okolí.

A to i tehdy, kdy víš, že to je jen na chvíli. A to i tehdy, kdy tvé okolí je tak příjemné a bohaté, jako pankrácká cela.

Jednoho dne tě však dokonce vyvedou do světa. Jednoho dne tě zavolají k výsledku i bez nosítek – a ačkoli se ti zdá, že je to nemožné, jde to. Chodba má zábradlí, schodiště má zábradlí, jdeš vlastně spíše po čtyřech než po dvou, a dole už se tě ujmou spoluvězňové, kteří tě dopraví až do vězeňského vozu. Pak sedíš, deset, dvanáct lidí v temné pojízdné kobce, nové tváře, usmívají se na tebe a ty se usmíváš na ně, někdo ti cosi šeptá a nevíš, kdo to je, někomu tiskneš ruku a nevíš, komu to je, – pak vůz s nárazem vjíždí do průjezdu Petschkova paláce, kamarádi tě snášejí, vcházíte do prostorné místnosti s holými stěnami, pět lavic za sebou, na nich sedí lidé v pozoru s rukama na kolenou a dívají se nehybně na prázdnou stěnu před sebou... a to je, hochu, kus tvého nového světa, zvaný biograf.

(Májové intermezzo 1943)

Dnes je První máj 1943. A právě služba, při které mohu psát. Štěstí! Být v tento den opět na chvíli komunistickým novinářem a psát zprávu o májové přehlídce bojových sil nového světa!

Nečekej, že uslyšíš o vlajících praporech. Nebylo nic takového. Ani ti nemohu vypravovat o nějakých strhujících činech, kterým se tak rádo naslouchá. Bylo to dnes všechno mnohem prostší. Ne prudká, výbušná vlna desetitisíců, kterou jsem jiná léta vídal proudit ulicemi

Prahy, ne železný pochod statisíců, který jsem slyšel dunět ulicemi Berlína, ne nádherné moře milionů, které jsem viděl zaplavovat Rudé náměstí v Moskvě. Nemůžeš tu vidět ani miliony ani sta. Vidíš tu jen několik soudruhů a soudružek. A přece, cítíš, není to menší. Není, protože to je přehlídka síly, která právě prochází nejprudším ohněm a nemění se v popel, nýbrž v ocel. Přehlídka v zákopech za bitvy. A v zákopech se nosí polní šed'.

Je to všechno v takových maličkostech, kdoví zda tomu vůbec porozumíš ty, který to jednou budeš číst a kterýs to všechno neprožil. Ale snaž se porozumět. Věř, je v tom síla.

Ranní pozdrav sousední cely, která vytukává dva takty z Beethovena, je dnes slavnostnější, důraznější a stěna jej tlumočí vyššími tóny.

Oblékáme, co máme nejlepšího. Je to tak ve všech celách.

Snídani přijímáme už v plné parádě. Před otevřenými dveřmi cely defilují chodbaři s chlebem, černou kávou a vodou. Soudruh Skořepa podává tři bochníčky chleba místo dvou. To je jeho májový pozdrav; činný pozdrav starostlivé duše. A pod bochníčky se prst přitiskne k prstu. Mluvit nesmíš, i na oči ti dávají pozor – ale což němí nedovedou zřetelně mluvit prsty?

Na dvůr pod oknem naší cely vbíhají ženy k ranní půlhodince. Vylézám na stůl a dívám se mřížemi dolů. Snad mne zahlédnou. Zahlédly. A zvedají pěst na pozdrav. Opětuji. Dole na dvoře je dnes živo, docela jinak, radostněji živo, než jiné dny. Dozorkyně nic nevidí nebo dokonce nechce vidět. A i to už patří k letošní májové přehlídce.

Ted' naše půlhodinka. Předcvičuji. Je První máj, hoši, začneme dnes jinak, ať se strážé třeba diví. První cvik, ráz, dva, raz, dva, údery kladivem. A druhý cvik: kosení. Kladivo a kosa. Při troše fantazie snad soudruzi pochopí. Kladivo a srp. Dívám se kolem. Usmívají se a opakují cviky s vervou. Pochopili. Tak, hoši, to je náš májový tábor, a tahle pantomima – to je náš májový slib, že, třeba na smrt jdoucí, věrni zůstaneme.

Zpátky na cele. Devět. Ted' hodiny na Kremlu odbíjejí desátou a na Rudém náměstí začíná přehlídka. Otěčko, jdeme s sebou! Tam zpívají ted' Internacionálu, ted' zvučí Internacionála po celém světě, ať zní i z naší cely. Zpíváme. A pak se revoluční píseň řadí k písni, vždyť nechceme být sami, vždyť nejsme sami, vždyť patříme k těm, kteří je ted' zpívají volně, na svobodě, ale stejně v boji, jako my —

Tovaryšči v t'urmach,

v zastěnkách cholodnych,

vy s nami, vy s nami,

choť nět vas v kolonnach... Da, my s vami.

Tak jsme my, na cele 267, plánovali slavnostní zakončení májové přehlídky 1943. Ale je to skutečně konec? A což ta chodbařka z oddělení žen, která se teď odpoledne prochází po dvoře a hvízdá pochod Rudé armády a hvízdá Partyzánskou a hvízdá jiné sovětské písně, aby dodala myslí mužům na celách? A což ten muž v uniformě českého strážníka, který mi přinesl papír a tužku a který teď střeží na chodbě, aby mne nepřekvapil nikdo nepovolaný? A což ten muž v uniformě SS, který je vlastně iniciátorem tohoto psaní a který odnáší a pečlivě ukrývá tyto lístečky, aby se objevily na světle až v pravý čas? Za tento kousek papíru platili by hlavou. Riskují ji, aby byli mostem mezi zamřížovaným dneškem a svobodným zítřkem. Bojují. Bojují oddaně a beze strachu na svém místě, jak jim terén přikazuje, a všemi prostředky, které mají. A jsou zcela prostí a nenápadní a tak docela bez patosu, že bys ani nepoznal boj na život a na smrt, v němž jsou na straně přátel a v němž mohou stejně padnout jako zvítězit.

Desetkrát, dvacetkrát jsi viděl pochodovat vojska revoluce na májových přehlídkách a bylo to slavné. Ale teprve v boji oceníš pravou sílu této armády a jak je nezničitelná. Smrt je prostší, než sis myslil, a hrdinství má tvář bez svatozáře. Ale boj je ještě krutější, než jsi předpokládal, a vytrvat v něm a dovést ho až k vítězství – k tomu je třeba síly nezměřitelné. Denně ji vidíš v pohybu, ne vždy si ji však cele uvědomuješ. Vždyť všechno se zdá tak samozřejmé.

Dnes sis ji opět uvědomil.

Na májové přehlídce 1943.

První máj 1943 přerušil na chvíli plynulost tohoto vypravování. Dobře tak. V slavnostní dny se vzpomíná trochu jinak a snad by radost, která dnes převládá, zkreslila vzpomínku.

A „biograf“ v Petschkově paláci není věru pranic radostného. Je to předpokoj mučírny, z níž slyšíš sténání a výkřiky děsu jiných, a nevíš, co čeká tebe. Vidíš odtud odcházet lidi zdravé,

silné a čilé a po dvou, třech hodinách výslechu se vracet zmrzačené a zhroucené. Slyšíš zvučný hlas hlásit odchod k výslechu – a za hodinu návrat hlásí už hlas zlomený, dušený bolestí a horečkou. A ještě něco horšího: vidíš tu také lidi, kteří odcházejí s jasným a přímým pohledem, ale kteří už se ti nepodívají do očí, když se vrátí. Byla to tam někde nahoře v kanceláři vyšetřujícího třeba jen jediná slabá chvilka, třeba jen okamžik zakolísání, jen mihnutí strachu nebo touhy po záchraně svého já – a dnes či zítra přijdou sem noví lidé a budou od počátku prožívat všechny hrůzy, noví lidé, které kamarád z boje vydal nepříteli.

Podívaná na lidi, jejichž svědomí utrpělo, je strašnější než podívaná na lidi tělesně zmučené. A máš-li oči omyté smrtí, jež kráčela kolem, a máš-li cit zjitřený zmrtvýchvstáním, vycítíš i beze slov, kdo zakolísal, kdo snad i zradil nebo kdo právě kdesi v koutečku duše přemýšlí o tom, že by snad nebylo tak zle, kdyby si trochu ulevil a vydal třeba jen nejposlednějšího ze spolubojovníků. Ubozí slabí! Jako by to byl ještě život, byl-li zaplacen životem kamaráda!

Snad tohle právě nebyla první úvaha, když jsem poprvé seděl v „biografu“. Ale vracívala se tu často. A určitě se objevila ještě toho rána v prostředí poněkud změněném; v prostředí, které tu bylo nejbohatším pramenem poznání: na „Čtyřstovce“.

Neseděl jsem v „biografu“ dlouho. Snad hodinu, snad půldruhé. Pak se za mými zády ozvalo mé jméno, dva civilisté, mluvící česky, se mne ujali, dopravili do výtahu, vyvezli do čtvrtého patra a dovedli až do prostorné místnosti, na jejíchž dveřích bylo číslo

400

Seděl jsem tam pod jejich dozorem zprvu zcela sám, až docela vzadu na osamoceném židli u stěny, a rozhlížel se kolem sebe s podivným pocitem člověka, kterému se zdá, že děj právě prožívaný už jednou prožil. Byl už jsem tu někdy? Ne, nebyl. A přece to znám. Známu tuto místnost, zdálo se mi o ní, zdál se mi o ní takový krutý, horečnatý sen, který ji zkřivil, odporně rozšklebil, ale přece nemohl změnit k nepoznání. Teď je přívětivá, plná denního světla a jasných barev a velkými okny s lehkým mřížovím je vidět Týn a zelená Letná a Hradčany. Ve snu byla ponurá, bez oken, zaprášená špinavě žlutým světlem, v němž lidé byli jako stíny. Ano, byli tu lidé. Teď je prázdná a jejich šest lavic těsně za sebou tvoří veselou louku pampelišek a pryskyřníků. Ve snu byla plná lidí, seděli tu na lavicích jeden vedle druhého a jejich tváře byly bledé a zkrvavené. A tam, docela blízko dveří, stál muž s

bolestnýma očima, v modrých pracovních hadrech, toužil pít, pít a pak se pomalu, jako padající závěs, hroutil k zemi —

Ano, tak to bylo, ale už vím, to nebyl sen. To kruté a horečnaté – to byla skutečnost.

Bylo to v té noci mého zatčení a prvního výslechu. Přivedli mne sem snad třikrát, snad desetkrát, cožpak vím, když si chtěli odpočinout nebo když brali do práce jiné. Byl jsem bos a dlaždičky podlahy příjemně chladily rozbitá chodidla, to si pamatuji.

Lavice byly tenkrát obsazeny dělníky od Junkersů. Byl to večerní lov Gestapa. A ten muž u dveří v modrých pracovních hadrech, to byl soudruh Bartoň ze závodní buňky u Junkersů, nepřímá příčina mého zatčení. Říkám to, aby nikdo nebyl viněn z mého osudu. Nebyla to ani zrada ani zbabělost nikoho ze soudruhů. Byla to jen neopatrnost a smůla. Soudruh Bartoň hledal spojení pro svou buňku nahoru, k vedení. Jeho přítel soudruh Jelínek, nedbaje poněkud konspirativních pravidel, slíbil, že mu spojení sjedná, místo aby o tom promluvil dříve se mnou, aby spojení mohlo být navázáno bez jeho prostřednictví. To byla jedna chyba. A druhá, osudnější, byla ta, že důvěru soudruha Bartoně získal – provokatér. Jmenoval se Dvořák. Jemu světil soudruh Bartoň i jméno Jelínkovo – a tak se rodina Jelínkova dostala do zájmu Gestapa. Ne pro hlavní úkol, který dobře plnila po dva roky, ale pro jedinou drobnou službu, kterou jen na krůček vybočila z konspirativních povinností. A že se v Petschkově paláci rozhodli zatknout Jelínkovy právě té noci, kdy jsem měl u nich schůzku, a že pro ně přijeli v takové síle, – to už byla docela náhoda. Nebylo to v plánu, Jelínkovi měli být zatčeni až druhého dne, jelo se vlastně skoro z rozvahy, trochu „na vzduch“ po úspěšném vybrání buňky u Junkersů. Naše překvapení z příchodu policie nebylo o nic větší než jejich nad tím, že mě tam našli. A nevěděli ani, koho našli. Kdoví také, zda by se to vůbec kdy byli dověděli, kdyby zároveň se mnou —

Ale k tomuhle pokračování v prvních úvahách na Čtyřstovce jsem se dostal až za hodnou chvíli. To už jsem nebyl sám, to už byly obsazeny lavice i stěny kolem stěn a už běžely hodiny, plné překvapení. Překvapení podivných, jimž jsem nerozuměl, a překvapení zlých, jimž jsem rozuměl až příliš dobře.

První překvapení však nepatřilo do žádné z obou skupin, to bylo jen milé, drobné a pro nikoho nedůležité – a přece na ně nikdy nezapomenu. Agent Gestapa, který mne střeží – poznávám ho, je to právě ten, který mi zobracel všechny kapsy po mém zatčení –, hodil mi půlku hořící cigarety. První cigareta po třech týdnech, první cigareta pro člověka, který je

podruhé na světě! Mám si ji vzít? Aby nemyslel, že si mne koupí. Ale provází ji pohledem docela nezáladným; ne, tenhle kupovat nechce. (Stejně jsem ji nedokouřil. Novorozeňata nejsou silnými kuřáky.)

Druhé překvapení: do místnosti husím pochodem vcházejí čtyři lidé, česky zdraví hlídající civilisty – i mne, zasedají za stoly, rozkládají akta, zapalují cigarety, volně, docela volně, jako by tu byli úředníky. Ale vždyť já je znám, alespoň tři z nich znám, vždyť není možno, aby byli ve službách Gestapa – nebo snad přece? I oni? Vždyť to je Teringl či Renek, jak jsme mu říkali, dávný sekretář strany a odborů, povaha trochu divoká, ale věrná – ne, není možno. A to je Anka Viková, stále stejně přímá a stále krásná, ač s vlasy už docela bílými, bojovnice pevná a tvrdošíjná – ne, není možno. A to je Vašek Rezků, zedník ze severočeské šachty a pak krajský tajemník strany, jak bych ho neznal, jaké boje jsme spolu prožívali na severu, tomu že by mohli zlomit páteř? Ne, není možno. Ale co tu pak chtějí? Co tu pak dělají?

Ještě jsem nenašel odpovědi na tyto otázky a už se hromadí nové. Přivádějí Klecana a manžele Jelínkovy a manžele Friedovy – ano, to vím, ti byli, žel, zatčeni se mnou. Ale proč je tu také Pavel Kropáček, kunsthistorik, který pomáhal Mirkovi v práci mezi inteligencí? Kdo o něm věděl kromě mne a Mirka-Klecan? A proč mi tento dlouhý mladík s rozbitou tváří naznačuje, že se neznáme? Vždyť já ho opravdu neznám. Kdo je to vlastně? Štych? Doktor Štych? Zdeněk? Ale, bože, to znamená skupinu lékařů! A kdo o ní co věděl kromě mne a Mirka-Klecan? A proč se mne při výslechu na cele ptali na českou inteligenci? Jak k tomu vůbec přišli, aby mne spojovali s prací mezi inteligencí? Kdo o tom co věděl kromě mne a Mirka-Klecan?

Odpověď nebylo těžko dát, ale byla těžká, byla krutá: Mirek zklamal. Mirek mluvil. Ještě chvíli jsem mohl doufat, že snad alespoň neřekl všechno. Ale pak přivedli nahoru další skupinu vězňů – a já viděl:

Vlad. Vančura, prof. Felber a jeho syn, Bedřich Václavek, k nepoznání maskovaný, Božena Půlpánová, Jindřich Elbl, sochař Dvořák, všichni, kdo tvořili nebo měli tvořit Národně revoluční výbor české inteligence, všichni jsou tady. O práci mezi inteligencí řekl Klecan vše.

Neměl jsem první dny v Petschkově paláci právě lehké. Ale toto byla nejtěžší rána, kterou jsem tu dostal. Očekával jsem smrt, ne zradu. A ať jsem soudil jakkoli mírně, ať jsem uvažoval o všech polehčujících okolnostech a ať jsem si připomínal vše, co Klecan nevyřkl,

nemohl jsem najít jiného slova; byla to zrada. Ne pouhé zakolísání, ne slabost, ne zhroucení člověka k smrti mučeného a hledajícího úlevu v horečce, nic, co se dá omluvit.

Ted' jsem pochopil, proč hned té první noci znali mé jméno. Ted' jsem pochopil, jak se sem dostala Anička Jirásková, u níž jsme se s Klecanem několikrát sešli.

Ted' jsem chápal, proč je tu Kropáček, proč Dr. Štych.

Téměř denně jsem pak chodil na Čtyřstovku a denně se dovídal nové podrobnosti. Bylo to smutné a odstrašující. Hle, tohle býval člověk s páteří, který se neuhýbal kulkám, když bojoval na španělské frontě, a který se neshrbil, když procházel krutou zkušeností koncentračního tábora ve Francii. Ted' bledne před rákoskou v ruce gestapáka a zrazuje, aby chránil svůj zub. Jak na povrchu byla ta jeho statečnost, když ji mohlo setřít několik ran. Tak na povrchu, jako jeho přesvědčení. Býval silný v hromadě, obklopen kamarády stejné myšlenky. Býval silný, protože myslel na ně. Ted', izolován, sám, obklopen dotírajícím nepřítelem, ztratil svou sílu docela. Ztratil vše, protože začal myslet na sebe. Aby zachránil svou kůži, obětoval kamarády. Propadl zbabělosti a ze zbabělosti zradil.

Neřekl si, že je lépe zemřít než dešifrovat materiál, který u něho našli. Dešifroval jej. Vydal jména. Vydal ilegální byt. Přivedl agenty Gestapa na schůzku se Štychem. Poslal je do bytu Dvořákova na schůzku s Václavkem a Kropáčkem. Vydal Aničku. Vydal i Lídu, děvče pevné a statečné, které ho mělo rádo. Stačilo několik ran, aby řekl polovinu toho všeho. A když už byl přesvědčen, že jsem mrtev a že už se nebude musit nikomu zodpovídat, dopověděl všechno ostatní.

Neublížil tím mně. Byl jsem už v rukou Gestapa – co mně ještě mohlo ublížit? Naopak. Jeho výpověď byla něco konkrétního, oč se opřelo celé vyšetřování, něco, co se podobalo začátku řetězu, jehož další články jsem měl já v rukou a na něž by byli rádi přišli, – jen proto jsem pak přežil stanné právo a se mnou i velká část naší skupiny. Ale nebylo by právě žádné skupiny, kdyby byl plnil svou povinnost. Byli bychom oba dávno mrtvi, ale byli by žili jiní a byli by pracovali, když my jsme padli.

Zbabělec prohraje víc než svůj život. Prohrál. Zběhl ze slavné armády a vydal se opovržen i nejšpinavějšího z nepřátel. A i živ – nežil už; protože se vyřadil z kolektivu. Snažil se později leccos napravit, ale nebyl už nikdy zpátky přijat. Což je strašnější ve vězení než kdekoli jinde.

— — —

Vězeň a samota – ty dvě představy obyčejně splývají. A je to veliký omyl. Vězeň není sám, vězení je velký kolektiv a ani nejpřísnější izolace nemůže z něj nikoho vytrhnout, nevyřadí-li se sám. Bratrství porobených je tu vydáno tlaku, který je koncentruje, utužuje a činí citlivějším. Proniká stěnami, které žijí, mluví nebo vytukávají značky. Objímá cely jedné chodby, které jsou spojeny společnými strastmi, společnou službou, společnými chodbaři a společnými půlhodinkami na volném vzduchu, kdy stačí slovo nebo posunek, aby byla sdělena zpráva nebo zachráněn lidský život. Spojuje celou věznici společnými jízdami k výslechu, společným sezením v „biografu“ a společnými návraty. Je to bratrství mála slov a velkých služeb, protože i pouhý stisk ruky nebo podstrčená cigareta rozbíjí klec, do níž jsi byl vsazen, a vysvobozuje tě z osamocení, které tě mělo zlomit. Cely mají ruce; cítíš, jak tě podpírají, abys neupadl, když se vracíš zmučen od výslechu, z nich přijímáš potravu, když tě jiní ženou na smrt hladem. Cely mají oči; dívají se na tebe, když odcházíš na popravu a ty víš, že musíš jít zpříma, protože jejich bratr a nesmíš je oslabit ani váhavým krokem. Je to bratrství krvácející, ale nezdolné. Kdyby nebylo jeho pomoci, neunesl bys ani desetinu svého osudu. Ty, ani kdo jiný.

V tomto vypravování, budu-li v něm moci pokračovat (neboť: nevíme dne ani hodiny), se často objeví číslice, napsaná v titulu této kapitoly: „Čtyřstovka“. Poznal jsem ji jako místnost a první hodiny v ní a první úvahy v ní byly neradostné. Ale to nebyla místnost – to byl kolektiv. A byl to kolektiv radostný a bojovný.

Vznikla v roce 1940, kdy vzrůstala agenda protikomunistického oddělení. Byla to pobočka domácího vězení, „biografu“, pobočka čekárny vyšetřovanců, určená pro komunisty, aby nemusili být voděni znovu ke každé otázce z přízemí do čtvrtého patra, aby byli stále po ruce vyšetřujícím úředníkům Gestapa. Bylo to ulehčení jejich práce. Tak byla jimi myšlena.

Ale dej dva vězně – a k tomu ještě komunisty – dohromady a za pět minut už je tu kolektiv, který ti zkříží všechny plány. V roce 1942 už nebyla zvána jinak, než: „Komunistická centrála“. Prodělala mnoho změn a tisíce a tisíce soudruhů, mužů i žen, se vystříдалo na jejích lavicích. Jedno se v ní však neměnilo: duše kolektivu, oddaná boji a věřící ve vítězství.

„Čtyřstovka“ – to byl daleko předsunutý zákop, obklíčený nepřítelem už se všech stran a zasypávaný soustředěnou palbou, ale ani dechnutím nepomýšlející na to, aby se vzdal. Vlál

nad ním rudý prapor. Ale projevovala se tu solidarita celého národa, bojujícího za své osvobození.

Dole, v „biografu“, přecházely stráže SS ve vysokých botách a pokřikem provázely každé mihnutí tvého oka. Tady, na „čtyřstovce“, měli dozor čeští inspektoři a agenti z policejního ředitelství, kteří se dostali do služeb Gestapa jako překladatelé buď dobrovolně, nebo z nařízení svých představených a kteří konali svou povinnost buď jako služebníci Gestapa, nebo – jako Češi. Anebo také něco mezi tím. Tady už nebylo nutno sedět v pozoru s rukama na kolenou a s očima před sebe upřenými, tady už jsi mohl sedět volněji, mohl ses poohlédnout, mohls pokynout rukou – a mohls i víc podle toho, který ze tří druhů měl právě dozor.

„Čtyřstovka“ – to bylo místo nejhlubšího poznání živočicha, zvaného člověkem. Blízkost smrti svlékala tu každého do naha. I ty, kdo na levé paži nosí červenou pásku vyšetřovanců – komunistů nebo podezřelých ze spolupráce s komunisty, i ty, kdo je tu měli hlídat a kdo někde v nedalekém pokoji se účastnili jejich vyšetřování. Tam, při vyšetřování, mohla být slova štítem nebo zbraní. Na „čtyřstovce“ ses už za slovo ukrýt nemohl. Tady se nevážilo, co říkáš, nýbrž, co je v tobě. A v tobě zbylo jen to hlavní. Všecko vedlejší, co zmírňovalo, oslabovalo nebo zkrášlovalo základy tvého charakteru, opadalo, bylo orváno předsmrtnou smrští. Zůstal jen holý podmět a přísudek: věrný odolává, zrádce zrazuje, měšťáček zoufá, hrdina bojuje. V každém člověku je síla i slabost, odvaha i strach, pevnost i kolísání, čistota i špína. Ale tady už smělo zůstat jen jedno nebo druhé. Buď – anebo. A když se někdo pokusil nenápadně tančit mezi tím, byl nápadnější než ten, kdo by se žlutým pérem za kloboukem a s činelami v ruce tančil v pohřebním průvodu.

Byli takoví mezi vězni, byli takoví i mezi českými inspektory a agenty. Při vyšetřování pálil svíčku svému říšskému pánubohu a na čtyřstovce zapaloval druhou bolševickému d'áblu. Před německým komisařem ti zpovyrážel zuby, aby z tebe vytloukl jméno tvé spojky, a na čtyřstovce ti přátelsky nabídl chleba, abys zahnal hlad. Při prohlídce ti vykradl celý tvůj byt a na čtyřstovce ti z kořisti podstrčil půlku cigarety, aby ukázal, jak s tebou cítí. Jiní – byla to jen poněkud odchýlná odrůda téhož druhu – neubližovali nikdy z vlastní iniciativy, tím méně však pomáhali. Myslili vždycky jen na svou kůžičku. Její citlivost měnila je v znamenitý politický barometr. Jsou upjatí a velmi úřední? Buď jist: Němci postupují na Stalingrad. Jsou přívětiví a dávají se do hovoru s vězni? Situace příznivá: Němci byli zřejmě u Stalingradu odrazeni. Začínají vykládat o svém starém českém rodu a o tom, jak byli nakomandováni do služeb Gestapa? Znamenitě: Rudá armáda jistě už postupuje za Rostov. – A ještě jiní z téhož

druhu zastrčí ruce do kapes, když se topíš, a ochotně ti podávají ruku, když sám vylezeš na břeh.

Tenhle druh cítil kolektiv Čtyřstovky a snažil se mu přiblížit, protože oceňoval jeho sílu, ale nikdy k němu nepatřil. A byl jiný druh, který o tomhle kolektivu neměl ani tušení: řekl bych vrazi, ale vrah je rodu lidského. Česky mluvící bestie s holí a železem v ruce, mučící české vězně tak, že i mnozí němečtí komisaři utíkali od této podívané. Nemohli se ani z pokrytectví odvolávat na zájem svého národa nebo Říše, mučili a vraždili z rozkoše, vyráželi zuby a ušní bubínky, vytlačovali oči, rozkopávali pohlaví, obnažovali mozek mučených a ubíjeli až k smrti z krutosti, která neměla důvodu než v sobě samé. Denně jsi je vídal, denně jsi se s nimi musil stýkat a unést jejich přítomnost, která celý vzduch naplňovala krví a skřekem, pomáhala ti jen pevná víra, že nemohou ujít spravedlnosti, i kdyby vyvraždili všechny svědky svých zločinů.

A vedle nich za jedním stolem v zdánlivě stejné hodnosti sedávali lidé, které by bylo spravedливо psát s velkým L. Lidé, kteří z vězeňského opatření budovali opatření vězňů, lidé, kteří pomáhali vytvořit kolektiv Čtyřstovky a kteří k němu také patřili celým svým srdcem a celou svou odvahou. Jejich velikost vyniká tím více, že to nebyli komunisté, že naopak kdysi dříve ve službách české policie pracovali proti komunistům, ale poznali sílu a pochopili význam komunistů pro celý svůj národ, když je viděli v boji proti okupaci; a od toho okamžiku věrně sloužili a pomáhali každému, kdo věren zůstal i na vězeňské lavici. Mnozí bojovníci venku by zaváhali, kdyby měli tušení, jaké hrůzy je očekávají, dostanou-li se do rukou Gestapa. Ti zde měli tyto hrůzy stále před očima, každý den, každou hodinu. Každý den a každou hodinu mohli očekávat, že budou posazeni vedle ostatních vězňů a budou zkoušet ještě hůř, než oni. A přece neváhali. Pomohli zachránit životy tisíců a ulehčili osud těch, jejichž život už zachránit nemohli. Patří jim název hrdinů. Bez jejich pomoci nebyla by Čtyřstovka nikdy mohla býti tím, čím se stala a jak ji poznalo tisíce komunistů: světlým místem v temném domě, zákopem v týlu nepříteli, střediskem boje za svobodu přímo v doupěti okupantů.

Kapitola 5.

Postavy a figurky I

O jedno prosím: vy, kteří přežijete tuto dobu, nezapomeňte. Nezapomeňte dobrých ani zlých. Sbírejte trpělivě svědectví o těch, kteří padli pro sebe i pro vás. Jednoho dne bude dnešek minulostí, bude se mluvit o veliké době a o bezejmenných hrdinech, kteří tvořili historii. Chtěl bych, aby se vědělo, že nebylo bezejmenných hrdinů. Že byli lidé, kteří měli své jméno, svou tvář, své touhy a své naděje a že proto bolest i nejposlednějšího z nich nebyla menší, než bolest prvního, jehož jméno bude zachováno. Chtěl bych, aby vám všichni byli vždy blízcí, jako lidé vám známí, jako lidé rodní, jako vy sami.

Byly vyvražděny celé rody hrdinů. Zamilujte si alespoň jednoho z nich jako synové a dcery a buďte naň hrdi jako na velikého člověka, který žil budoucnosti. Každý, kdo věrně žil budoucnosti a pro její krásu padl, je postavou z kamene tesanou. A každý, kdo z prachu minulosti chtěl stavět hráz povodni revoluce, je jenom figurkou z trouchnícího dřeva, ať měl dnes třeba ramena pozlacena hodnotí. I ty figurky je však třeba vidět živé, v jejich ničemnosti i v jejich ubohosti, v jejich krutosti i směšnosti, neboť to je materiál pro budoucí představy.

Jen materiál, jen svědecká výpověď je to, co mohu dále vypravovat. Je to jen kusé, jak jsem to mohl vidět z malého úseku a bez odstupu. Ale jsou v tom rysy pravé podoby: velkých i malých, postav i figurek.

Jelínkovi

Josef a Marie. On elektrikář, ona služka. Musíš znát jejich byt. Prostý, hladký moderní nábytek, knihovnička, soška, obrazy na stěnách a čisto, čist'ounko až k nevíře. Řekl bys, že je v něm uzavřena celá její duše a že ani neví nic o ostatním světě. A zatím už dávno pracovala v komunistické straně a po svém snila sny o spravedlnosti. Pracovali oba oddaně a tiše a nestáhli se zpět, když okupace kladla těžké požadavky.

Po třech letech vnikla policie do jejich bytu. Stáli vedle sebe s rukama nad hlavou zdviženýma.

— — —

19. května 1943

Dnes v noci odvázejí mou Gustinu do Polska „na práci“. Na galeje, k smrti tyfem. Zbývá snad několik týdnů, snad dva tři měsíce života. Moje spisy byly prý předány soudu. Snad tedy ještě čtyři neděle ve vyšetřování na Pankráci a pak opět dva tři měsíce do konce. Tato reportáž už nebude dokončena. Pokusím se v ní ještě pokračovat, bude-li těch několik dní ještě příležitost. Dnes nemohu. Dnes mám plnou hlavu i srdce Gustiny, člověka ušlechtilého a hluboce vroucího, vzácného, oddaného druha v životě, který byl strmý a nikdy klidný.

Večer co večer zpívám jí píseň, kterou měla ráda: o modravé trávě stepi, šumící slavnou bájí partyzánských bojů, o kozačce, která po boku mužů dobývala svobodu, o její chrabrosti a o tom, jak v jednom z bojů „jej podňatsja s zemli nepřišlos“.

Vot, moj družok bojevoj! Kolik síly je v tom drobném stvoření s tváří pevně tesanou a s velkýma, dětskýma očima, v nichž je tolik něhy! Boj a stálé odlučování činilo z nás věčné milence, kteří ne jednou, ale stokrát v životě prožívají horoucí chvíle prvních pohlazení a prvních poznání. A přece je to vždy jeden tep, kterým tepe naše srdce, a jeden dech, který dýcháme v hodinách blažených i v hodinách úzkosti, vzrušení nebo smutku.

Po léta jsme pracovali spolu a pomáhali si, jak jen kamarád dovede pomáhat kamarádovi, po léta byla mým prvním čtenářem a prvním kritikem a těžko se mi psávalo, když jsem neviděl její laskavý pohled v zádech, po léta jsme stáli vedle sebe v zápasech, na něž jsme nebyli chudi, a po léta jsme se spolu ruku v ruce toulali po krajích, které jsme milovali. Zkusili jsme mnoho nesnází a prožili mnoho velkých radostí, neboť jsme byli bohatí bohatstvím chudých. Tím, které je uvnitř.

Gustina? Hle, toto je Gustina:

Bylo to ve stanném právu, v polovině června minulého roku. Viděla mne poprvé po šesti nedělích od našeho zatčení, po všech těch strastných dnech, kdy sama na cele přemítala o zprávách, které jí zvěstovaly mou smrt. Zavolali ji, abych změkl.

„Domluvte mu, říkal jí šéf oddělení při konfrontaci se mnou, domluvte mu, ať má rozum. Nemyslí-li na sebe, ať myslí alespoň na vás. Máte hodinu na rozmyšlenou. Zůstane-li i pak tvrdý, budete dnes večer zastřeleni. Oba.“

Pohladila mne pohledem a odpověděla prostě: „Pane komisaři, to není pro mne hrozba, to je má poslední prosba. Popravíte-li jeho, popravte mne taky.“

Hle, to je Gustina! Láska a pevnost.

Život nám mohou vzít, vid', Gustino, ale naši čest a naši lásku nemohou.

Och, lidé, dovedete si představit, jak bychom žili, kdybychom se znovu shledali po všem tom strádání? Znovu shledali v životě svobodném, krásném volností a tvořením? Až bude to, po čem jsme toužili a o čem jsme usilovali a zač teď jdeme umírat? Ach právě, i mrtvi budeme přece žít někde v kousíčku vašeho velikého štěstí, protože jsme do něj vložili svůj život. A to nám dává radost, i když je smutno z loučení.

Ani nám nedovolili se rozloučit, ani obejmout, ani ruku podat. Jen vězeňský kolektiv, spojující i Karlovo náměstí s Pankrácí, dává nám navzájem zprávu o našem osudu.

Ty víš, Gustino, i já vím, že už se asi nikdy nevidíme. A přece tě slyším z dálky volat: Na shledanou, můj milý!

Na shledanou, Gustino moje!

— — —

Moje závěť.

Neměl jsem nic, než knihovnu. Tu Gestapo zničilo.

Napsal jsem mnoho článků kulturních i politických, reportáží, literárních a divadelních studií i referátů. Mnohé z nich patřily dni a s dnem zemřely. Nechte je ležet. Některé však patří životu. Doufal jsem, že je Gustina bude pořádat. Málo naděje. Prosím tedy poctivého kamaráda Láďu Štola, aby z nich vybral a sestavil pět knížek.

1. Politické články a polemiky.

2. Výbor domácích reportáží.

3. Výbor reportáží ze Sovětského svazu.

4 a 5. Literární a divadelní články a studie.

Většinou je najde v Tvorbě a v Rudém právu, některé v Kmeni, Prameni, Proletkultu, Době, Socialistovi, Avantgardě apod.

V rukopise je u nakladatele Girgala (kterého miluji pro jeho samozřejmou odvahu, s níž za okupace vydal mou Boženu Němcovou) studie o Juliu Zeyerovi; někde v domě, v němž bydleli Jelínkovi, Vysušilovi a Suchánkovi, většinou dnes již mrtví, je ukryta část studie o Sabinovi a poznámky o Janu Nerudovi.

Začal jsem psát román o našem pokolení. Dvě kapitoly jsou u mých rodičů, zbytek je asi zničen. Několik rukopisných povídek jsem zahlédl v aktech na Gestapu.

Literárnímu historikovi, který se narodí, odkazují lásku k Janu Nerudovi. Je to náš největší básník, vidící ještě i daleko přes nás do budoucnosti. A nemá ještě díla, které by ho pochopilo a ocenilo. Je třeba ukázat Nerudu proletáře. Přilepili mu na šosy malostranskou idylu a nevidí, že pro tu „idylickou“, starousedlou Malou Stranu „byl darebákem“, že se narodil na hranicích Smíchova, v prostředí osídleném dělníky, a že na malostranský hřbitov pro své Hřbitovní kvítí musel chodit kolem Ringhofrovky. Bez tohohle nepochopíš Nerudu od Hřbitovního kvítí až po feuilleton „1. Máj 1890“. Kdekdo – i člověk tak jasnozřivý jako Šalda – vidí jakousi brzdu básnické tvorby Nerudovy v jeho novinářství. To je nesmysl. Právě proto, že byl Neruda novinářem, mohl napsat dílo tak velkolepé jako Balady a romance nebo Zpěvy páteční i většinu čísel Prostých motivů. Novinářství člověka vyčerpává, snad i rozptyluje, ale spojuje ho s čtenářem a učí ho tvořit i v poezii – ovšem, jde-li o novináře tak poctivého, jako byl Neruda. Neruda bez novin, žijících den, byl by snad napsal mnoho svazků básní, ale ani jediný, který by přežil století, jako je přežijí všechna jeho díla.

I Sabinu snad někdo dokončí. Zaslouhuje toho.

Svým rodičům za jejich lásku a prostou vznešenost chtěl jsem zajistit slunečný podzim celou svou prací nejen pro ně. Kéž není kalen tím, že nejsem s nimi. „Dělník je smrtelný, práce je živá“ a v teple a světle, které je obklopí, budu stále kolem nich.

Své sestry, Líbu i Věrku, prosím, aby svým zpěvem daly tátovi a mámě zapomenouti na mezeru v naší rodině. Napolykaly se mnoho slziček, když přicházely za námi na návštěvu do

Petschkova domu. Ale radost žije v nich a za to je mám rád a proto se máme rádi. Jsou rozséváčkami radosti – ať jimi nikdy nepřestanou být.

Soudruhům, kteří přežijí tuto poslední bitvu a kteří přijdou po nás, pevně tisknu ruku. Za sebe i za Gustinu. Plnili jsme svou povinnost.

A ještě opakuji: žili jsme pro radost, pro radost šli jsme do boje a pro ni umíráme. Ať proto smutek nikdy není spojován s naším jménem.

19. V. 43.

J. F.

22. května 1943

Skončeno a podepsáno. U vyšetřujícího soudce jsem už od včerejška hotov. Jde to dokonce rychleji, než jsem předpokládal. Zdá se, že na ten případ nějak pospíchají. Spoluobžalovaní jsou Lída Plachá a Klecan. Nic mu nebyla platna jeho truslivost.

U vyšetřujícího to bylo korektní a studené, až zebe. Na Gestapu to byl ještě kus života, strašný, ale přece kus života. Byla v tom vášeň, vášeň bojovníků na jedné straně a vášeň lovců, dravců nebo docela obyčejných lupičů na druhé straně. Někteří z té druhé strany měli tam dokonce i jakési přesvědčení. Tady, u vyšetřujícího, byl to už jen úřad. Velké koláče s hákovým křížem na klopách ukazují přesvědčení, které uvnitř není. Jsou štítem, za kterým se schovává ubohý úředníček, aby tuhle dobu nějak přeživořil. K obžalovaným není zlý ani dobrý. Nesměje se ani se nemračí. Ouřaduje. Žádná krev, jen řid'oučká polívčička.

Sepsali, podepsali a narazili na paragrafy. Je v tom asi šestkrát velezrada, úklady proti Říši, příprava ozbrojeného povstání a nevím, co ještě. Každé z toho samo o sobě už stejně stačí.

Třináct měsíců jsem tady zápasil o život jiných i svůj. Odvahou i lstí. Dali si do svého programu „nordickou lest“. Myslím, že jsem se v tom také vyznal. Prohrávám jen proto, že mají navíc ještě v ruce sekýru.

Tomuhle zápolení už je tedy konec. Teď nastane jen čekání. Dva tři týdny, než bude vypracována obžaloba, pak cesta do Reichu, čekání na soud, rozsudek a nakonec 100 dní

čekání na popravu. To je perspektiva. Snad tedy ještě čtyři, snad pět měsíců. Za tu dobu se může mnoho změnit. Za tu dobu se může změnit všechno. Možná. Odtud to posoudit nedovedu. Rychlejší spád venku může však také urychlit náš konec. A tak se to vyrovnává.

Je to závod naděje s válkou. Závod smrti se smrtí. Co přijde dřív: smrt fašismu nebo moje smrt? Je to jen moje otázka? Ach ne, ptají se tak desetitisíce vězňů, ptají se tak miliony vojáků, ptají se tak desetimiliony lidí v celé Evropě a v celém světě. Někdo má naději větší, někdo menší. Ale to je jen zdánlivé. Hrůzy, kterými kapitalismus v rozkladu zavalil celý svět, ohrožují každého měrou vrchovatou. Státisíce lidí – a jakých lidí! – ještě padnou, než si zbylí budou moci dáti odpověď: přežil jsem fašismus.

Rozhodují už jen měsíce a zakrátko budou rozhodovat jen dny. Ale ty právě budou nejkrutější. Vždycky jsem si myslíval, jak smutné je být posledním vojákem, kterého v poslední vteřině války zasáhne poslední kulka do srdce. Ale někdo musí být tím posledním. Kdybych věděl, že jím mohu být já, chtěl bych jít ještě teď.

— — —

Krátký čas, který ještě zůstanu na Pankráci, už nedovolí, abych dal téhle reportáži podobu, jakou měla mít. Musím být stručnější. Bude více svědectvím o lidech než o celé době. To je, myslím, nejdůležitější.

Začal jsem tyto postavy manžely Jelínkovými, prostými lidmi, v nichž bys byl v normálních poměrech neviděl hrdiny. V okamžiku zatýkání stáli vedle sebe s rukama nad hlavou, on bledý, ona s tuberkulozním ruměncem pod skráněmi. Měla oči trochu ulekané, když viděla, jak v pěti minutách proměnilo Gestapo její vzorný pořádek ve spoušť. Pak pomalu otočila hlavu k svému muži a ptá se:

– Pepo, co bude teď?

Býval vždy málomluvný, těžko shledával slova, mluvení ho zneklidňovalo. Teď odpověděl klidně a bez námahy:

– Jdeme umřít, Máno.

Nevykřikla, ani se nezapotácela, jen krásným pohybem sklonila ruku a podala mu ji před ústím stále namířených pistolí. Vysloužila tím jemu i sobě první ránu do tváře. Otřela si tvář, podívala se poněkud udiveně po vetřelcích a povídá skoro komicky:

– Takoví hezký mládenci, – povídá a stupňuje hlas, – takoví hezký mládenci... a ...takoví surovci.

Ocenila je správně. O několik hodin později ji vyváděli z kanceláře „vyslychajícího“ komisaře zbitou skoro do bezvědomí. Ale nevytloukli z ní nic. Ani tenkrát ani kdy později.

Nevím, co všechno se s nimi dalo v době, kdy jsem ležel na cele neschopen výslechu. Ale vím, že za celou tu dobu neřekli nic. Čekali na mne. Kolikrát potom ještě byl Pepa svazován do kozelce a kolikrát ještě bit a bit a bit, ale nemluvil, dokud jsem mu nemohl říci nebo alespoň pohledem naznačit, co vypovědět může nebo jak má vypovídat, abychom vyšetřování zavedli.

Bývala citlivá, až lítostivá. Tak jsem ji znával před zatčením. Za celou dobu na Gestapu jsem však neviděl slzičku v jejích očích. Měla ráda svůj byt. Když jí soudruzi zvenčí, aby ji potěšili, vzkázali, že vědí, kdo ukradl jejich nábytek a že ho střeží, odpovíděla:

– Čert vem nábytek. Tím ať se nezdržují. Mají větší věci na starosti a musejí teď pracovat i za nás. Nejdřív se musí uklízet z gruntu a přežiju-li to, však já už si doma uklidím sama.

Jednoho dne je odvezli oba. Každého jinam. Marně jsem pátral po jejich osudu. Neboť na Gestapu propadají lidé beze stop, rozsévání po tisíci různých hřbitovech. Ach, jaká žeň vzejde z této strašné setby!

Poslední její vzkaz byl:

– Pane šéf, vzkazte ven, ať mě nikdo nelituje a ať se tím nedá zastrašit. Dělal jsem, co mi kázala dělnická povinnost, a podle toho taky umřu.

Byla to „jen služka“. Neměla klasického vzdělání a nevěděla, že už kdysi bylo řečeno:

Poutníče, zvěstuj Lakadeimonským, že my tuto mrtvi ležíme, jakož zákony kázaly nám.

Vysušilovi

Bydleli v témže domě, hned vedle Jelínků. Také Josef a Marie. Podúřednická rodinka, trochu starší, než sousedi. Byl to sedmnáctiletý nuselský dlouhán, když ho odvedli na vojnu a poslali do první světové války. Za několik neděl už ho vezli zpátky s roztráštěným kolenem, které se nikdy nezahojilo. Seznámili se v brněnském lazaretu, kde byla ošetřovatelkou. Byla o osm let starší, odešla ze svého nešťastného manželství a když bylo po válce, vzala si Pepíka. Něco ošetřovatelského, mateřského zůstalo v tom poměru vždy. Nebyli z proletářských rodin a proletářskou rodinu také netvořili. Jejich cesta ke straně byla poněkud složitější, těžší – ale našli ji. Šla – jako v mnoha takových případech – přes Sovětský svaz. Už dávno před okupací věděli, co chtějí, a ukrývali ve svém bytě německé soudruhy.

V nejtěžších dobách, po přepadení Sovětského svazu a v prvním stanném právu 1941 scházeli se u nich členové Ústředního výboru. U nich spával Honza Zika, u nich spával Honza Černý a nejčastěji já. Tady se psávalo „Rudé právo“, tady bylo učiněno mnohé rozhodnutí, tady jsem poprvé poznal „Karla“ – Černého.

Byli úzkostlivě přesní, pozorní a věděli si vždycky rady, když nastala nějaká neočekávaná situace, jakých v ilegality bývá habaděj. Uměli v tom chodit. Ostatně nikomu nemohlo ani napadnout, že by tenhle dobromyslný dlouhý podúředníček „od dráhy“ a tahle „panička“ Vysušilová mohli být zapleteni do něčeho nedovoleného.

A přece byl zatčen nedlouho po mém zatčení a já byl zděšen, když jsem ho tu poprvé spatřil. Co všechno bylo ohroženo, kdyby byl mluvil! Ale on mlčel. Přivedlo ho sem několik letáků, které dal přečíst kamarádovi, – a při letácích také zůstalo.

Po několika měsících, když nedisciplinovaností Pokorného a Pixové bylo prozrazeno, že Honza Černý bydlil u sestry Vysušilové, po dva dny po svém „vyslýchali“ Pepíka, aby z něho vytloukli stopu k poslednímu mohykánovi z našeho ÚV. Třetího dne přišel na Čtyřstovku a opatrně usedal, neboť na živých ranách se po čertech těžko sedí. Podíval jsem se na něho úzkostlivě, s otázkou i povzbuzením. Odpověděl vesele s nuselskou lapidárností:

– Když hlava nechce, nemluví huba ani prdel.

Znal jsem dobře tuhle rodinku, jak se měli rádi, jak jim bylo teskno, když byli jen na den dva od sebe odloučení. Teď mýjely měsíce – jak smutno asi bylo v tom přívětivém bytě nad Michlí ženě, osamělé v letech, kdy samota je třikrát těžší smrti. Kolik snů asi spřádala, jak pomoci svému muži a jak vrátit tu malou idylku, v níž se trochu směšně nazývali mamulkou a tatulkou! A našla zas jen jedinou cestu: pokračovat v práci, pracovat za sebe i za něj.

Tak seděla ještě v novoroční noci 1943 sama za stolem s jeho fotografií na místě, kde sedával on, a když zazněla půlnoc, přitukla si s jeho skleničkou, na jeho zdraví, aby se vrátil, aby se dožil svobody.

O měsíc později byla zatčena i ona. Mnohý ze Čtyřstovky se zachvěl. Neboť byla jedním z těch, kdo zvenčí udržovali spojení.

Neřekla ani slova.

Nemučili ji ranami, byla příliš těžce nemocna a byla by jim zemřela pod rukama. Mučili ji strašlivěji: představami.

Několik dní před jejím zatčením odvezli jejího muže na práci do Polska. Ted' jí říkali:

– Hled'te, je tam těžký život. I pro zdravé. A váš muž je mrzák. Nevydrží to. Zajde tam někde, už ho nikdy neuvidíte. A koho si pak budete hledat, vy, ve vašich létech. Ale buď'te rozumná, řekněte nám, co víte, a my vám ho ihned vrátíme.

Zajde tam někde. Můj Pepík! Ubohý! A kdoví jakou smrtí! Sestru mi zabili, muže mi zabíjejí, zůstanu sama, docela sama, koho bych si mohla ještě hledat, ano, v těchhle létech — Sama, opuštěna až do smrti — A mohla bych ho zachránit, vrátili by mi ho — ano, ale za tuhle cenu? To už bych nebyla já, to už by nebyl můj taťulka —

Neřekla ani slova.

Zmizela někde v jednom z bezejmenných transportů Gestapa. Zakrátko přišla zpráva, že Pepík v Polsku zemřel.

Lída

Přišel jsem k Baxům poprvé večer. Byla doma jen Jožka a drobné stvoření s pohyblivýma očima, kterému říkali Lída. Bylo to spíš ještě dítě, zvědavě pokukující po mém plnovousu a spokojené, že se mu do bytu dostává nějaká nová zajímavost, kterou se bude snad chvíli moci bavit.

Spřátelili jsme se rychle. Ukázalo se, že tomu dítěti je kupodivu už bezmála devatenáct let, že to je Jožčina nevlastní sestra, že se jmenuje Plachá, ač má málo z této vlastnosti, a že ochotnický hraje divadlo, které má nade vše ráda.

Stal jsem se jejím důvěrníkem, podle čehož jsem poznal, že jsem už přece jen starší pán; zpovídala se mi ze svých mladých bolestí a mladých snů a utíkala se ke mně jako k rozhodčímu ve sporech se sestrou nebo jejím mužem. Neboť byla prchlá, jak bývají mladá děvčata, a rozmazlená, jak bývají pozdní děti.

Provázela mne, když jsem poprvé po půl roce vyšel z bytu, abych se prošel. Starší, kulhající pán byl méně nápadný, šel-li se svou dcerkou, než kdyby byl šel sám. Každý se podívá spíše po ní, než po něm. Proto šla se mnou i na druhou procházku, proto šla se mnou i na první ilegální schůzku, proto šla se mnou i do prvního ilegálního bytu. A tak se to – jak to teď říká obžaloba – vyvinulo samo sebou: stala se mou spojku.

Dělala to ráda. Nestarala se příliš o to, co to znamená a k čemu je to dobré. Bylo to něco nového, zajímavého, něco, co každý nedělá, a mělo to přichuť dobrodružství. To jí stačilo.

Dokud to byly jen drobné věci, nechtěl jsem jí ani říci více. Nevědomost v případě zatčení byla jí lepší ochranou než vědomí „viny“.

Ale Lída se zapracovávala. Lída mohla i víc než zaskočit k Jelínkům a vyřídit nějaký drobný vzkaz. Musila by však již vědět, oč jde. Začal jsem. Byla to škola, docela regulérní škola. A Lída se učila pilně a ráda. Napohled bylo to stále totéž děvče, veselé, lehkomyšlné a trochu uličnické, ale uvnitř to už bylo jinačí. Myslila. A rostla.

V akci se seznámila s Klecanem. Měl už za sebou kus práce a dovedl o ní dobře mluvit. Imponoval jí. Snad nerozeznala pravé jádro, ale v tomto případě jsem je nerozeznal ani já. Důležité bylo, že jí svou práci, svým zjeveným přesvědčením byl už bližší než jiní chlapci.

Rostlo to v ní rychle a prohlubovalo kořeny.

Počátkem roku dvaadvacátého začala zajímavě s otázkami o členství ve straně. Nikdy předtím jsem ji neviděl tak rozpačitou. Nic předtím nebrala tak vážně. Váhal jsem ještě. Ještě jsem poučoval. Ještě jsem ji zkoušel.

V únoru 1942 byla přijata za člena strany přímo Ústředním výborem. Vraceli jsme se domů hlubokou, mrazivou nocí. Jindy hovorná, dnes mlčela. Až v polích blízko domova se náhle zastavila a tiše, tichounce, žes přitom slyšel každý bortící se krystalek sněhu, povídá:

– Vím, že tohle byl nejdůležitější den v mém životě. Ted' už nepatřím sobě. Slibuju vám, že nezklamu. Ať se děje cokoli.

Dálo se mnoho. A neklamala.

Udržovala nejdůvěrnější spojení nahoře. Dostávala nejnebezpečnější úkoly: navazovat ztracená spojení a zachraňovat ohrožené. Když hořela hoření přepážka nebo byt, šla tam Lída a proklouzla jako úhoř. Dělala to jako dříve: samozřejmě a s veselou bezstarostností, pod níž však byla už pevně uložena odpovědnost.

Byla zatčena měsíc po našem zatčení. Upozornil na ni Klecan svým mluvením a pak už nebylo těžko zjistit, že pomáhala sestře a švagrovi k útěku a do ilegality. Pohodila hlavou a hrála s temperamentem úlohu lehkomyšlného děvčete, které nemá ponětí, že dělalo něco nedovoleného a že to pro ni může mít vážné následky.

Věděla mnoho, nepověděla nic. Ale hlavně: nepřestala pracovat. Změnilo se prostředí, změnily se metody práce, změnily se i úkoly. Ale nezměnila se pro ni povinnost člena strany, neskládati ruce v klín na jakémkoli úseku. Plnila dál všechny příkazy oddaně, rychle a přesně. Bylo-li třeba vyjít nějak ze zamotané situace, aby byl zachráněn člověk venku, Lída s nevinnou tváří vzala na sebe něčí „vinu“. Stala se chodbačkou na Pankráci a desítky lidí docela neznámých děkují jejímu zprostředkování za to, že nebyli zatčeni. Zachycený moták téměř po roce učinil konec téhle její „kariéře“.

Ted' jede s námi k soudu do Reichu. Je jediná z celé naší velké skupiny, která má důvodnou naději, že se dožije svobody. Je mladá. Kdybychom tu nebyli, nedovolte, aby se ztratila. Musí se mnoho učit. Učte ji, nedovolte, aby zakrněla. A ved'te ji. Nedovolte, aby zpychla nebo byla provždy spokojena tím, co udělala. Osvědčila se v nejtěžších chvílích. Prošla ohněm. A ukázalo se, že je z dobrého kovu.

Můj komisař

To už nepatří mezi postavy. Ale figurka je to zajímavá a o poznání velkorysejší než ty ostatní.

Když jsi před deseti léty v kavárně „Flora“ na Vinohradech chtěl zacinkat penízem nebo zavolat „Pane vrchní, platím!“, objevil se náhle vedle tebe vysoký hubený muž v černém, který proplul mezi židlemi prudce a bez hluku jako vodoměrka, a předložil ti tvůj účet. Měl rychlé a tiché pohyby šelmy a bystré šelmí oči, které viděly všude. Ani jsi nemusil vyslovit své přání. Sam ukazoval číšníkům: „Třetí stůl, velká bílá bez“, „levé okno, zákusky a Lidové noviny!“ Byl to dobrý vrchní pro hosty a dobrý kolega pro ostatní zaměstnance.

Tenkrát jsem ho však ještě neznal. Poznal jsem ho až mnohem později, u Jelínků, když místo tužky držel v ruce pistoli a ukazoval na mne:

– ...a ten mě zajímá nejvíc.

Po pravdě řečeno, zajímali jsme se pak oba navzájem.

Měl přirozenou inteligenci a před ostatními jednu výhodu: vyznal se v lidech. V kriminální policii byl by měl proto nepochybně úspěchy. Zlodějíčkové nebo vrazi, deklasovaní a izolovaní, neváhali by mu asi otevřít své duše, protože nemají na starosti nic než svou kůži. Ale takových sebechranců dostává politická policie do rukou jen málo. Tady se neměří policejní chytrost jen s chytrostí lapeného. Měří se se silou daleko větší: s jeho přesvědčením, s moudrostí celku, k němuž patří. A na tu nestačí chytrost ani rány.

Vlastního silného přesvědčení bys u „mého komisaře“ nenašel. Tak jako u těch ostatních. A bylo-li snad u některého z nich, bylo spojeno s hloupostí, ne s chytrostí, ne se znalostí ideí a ne se znalostí lidí. Jestliže celkem přece měli úspěchy, bylo to proto, že boj trvá příliš dlouho a na malé prostoře, v podmínkách neskonale těžších, než byla kdy jaká ilegalita. Ruští bolševici říkali, že je dobrý pracovník, kdo vydrží v ilegalitě dva roky. Ale hořela-li jim půda pod nohama v Moskvě, mohli ještě zmizet do Petrohradu a z Petrohradu do Oděsy, ztratit se v milionových městech, kde je nikdo neznal. Tady máš jen Prahu, Prahu, Prahu, kde tě zná polovina lidí a kde se může soustředit celá smečka provokatérů. A přece jsme vydrželi léta a přece jsou soudruzi, kteří žijí již pátý rok v podzemí, neodhaleni Gestapem. Je to proto, že jsme se mnohému naučili, ano. Ale je to také proto, že nepřítel je sice mocný a krutý, ale nedovede mnohem víc, než ničit.

Jsou tři na oddělení II-A 1, kteří mají pověst nejtvrdějších potíračů komunismu a černo-bílo-červené stužky za statečnost ve válce proti vnitřnímu nepříteli: Friedrich, Zander a „můj komisař“, Josef Böhm. O Hitlerově národním socialismu nahovoří toho málo. Tolik, kolik toho sami vědí. Nebojují za politickou ideu. Bojují pro sebe. Každý po svém.

Zander – titěrný človíček s pohnutou žlučí, ví toho snad nejvíc o policejních metodách, ale ještě více o peněžním obchodu. Na několik měsíců byl přeložen z Prahy do Berlína, ale vyžebrouil si návrat. Služba v hlavním městě Říše byla pro něj degradací – a finanční ztrátou. Koloniální úředník v temné Africe nebo v Praze je mocnějším pánem a má lepší příležitost ukládat do bank. Je pilný, rád vyšetřuje při obědě, aby ukázal svou pili. A potřebuje ji ukázat, aby nebylo vidět, že je neúředně ještě pilnější. Běda tomu, kdo se dostane do jeho rukou, ale

dvojnásob běda tomu, kdo má přitom doma vkladní knížku nebo cenné papíry. Musí zemřít v nejkratší době, neboť vkladní knížky a cenné papíry jsou Zandrovou vášní. Je pokládán za nejschopnějšího úředníka – v tomto směru. (Liší se tím od svého českého pomocníka a tlumočníka – Smoly – který je lupičem-gentlemanem: nežádá život, dostane-li peníze.)

Friedrich – dlouhý, hubený, snědý typ se zlýma očima a zlým úsměvem. Přišel do republiky jako špion Gestapa již někdy v roce 1937, aby pomáhal odpravovat německé soudruhy v emigraci. Neboť jeho vášeň jsou mrtví. Nezná nevinných. Kdo překročí prah jeho kanceláře, je vinen. Rád sděluje ženám, že jejich muž zemřel v koncentračním táboře nebo byl popraven. Rád vytahuje ze zásuvky sedm urniček a ukazuje je zatčeným:

– Těch sedm jsem utloukl vlastníma rukama. Ty budeš osmý.

(Teď už jich je osm, neboť utloukl Jana Žižku.) Rád listuje v starých protokolech a říká si spokojeně nad mrtvými: „Vyřízen! Vyřízen!“ A rád mučí zejména ženy.

Jeho záliba v luxusu – to už je jen pomocný motorek jeho policejní činnosti. Dobře zařízený byt nebo obchod látkami prostě jen urychlí tvou smrt, toť vše.

Jeho český pomocník – Nergr – je asi o půl hlavy menší. Pokud se postavy týče. Jinak není mezi nimi rozdíl.

Böhm – můj komisař – nemá vášně ani pro peníze ani pro mrtvé, ačkoli jich není v jeho seznamu mnohem méně než u obou předcházejících. Je to dobrodruh s touhou být Někým. Pracoval pro Gestapo také již dávno. Býval číšníkem v Napoleonském salonku při důvěrných schůzkách Beranových – co neřekl Hitlerovi Beran sám, dopověděl Böhm. Ale co to bylo proti možnosti loviti lidi, být pánem nad jejich životem a smrtí, rozhodovati o osudech celých rodin!

K jeho uspokojení nebylo třeba, aby to končilo vždy tak truchlivě. Ale nedalo-li se vyniknout jinak, mohlo to být také ještě horší. Neboť co je krása a co je život slávě herostratovské?

Vybudoval si snad nejrozsáhlejší síť provokatérů. Lovec s velkou smečkou honících psů. A lovil. Často jen pro rozkoš z lovu. Výsledky – to už mu bylo většinou jen nudné řemeslo. Hlavní mu bylo zatýkání. A pak vidět před sebou lidi čekající na jeho rozhodnutí. Zatkl na dvě stě pražských elektrikářů, řidičů a průvodčích autobusů a trolejbusů, které honil po tratích, zastavuje provoz a děláje paniku v dopravě. To byl šťasten. A pak jich sto padesát

zase propustil, spokojen i tím, že se o něm bude mluvit ve sto padesáti rodinách jako o dobrém člověku.

Míval pravidelně takové rozsáhlé, ale drobné případy. Já, kterého ulovil náhodou, jsem byl vyjimkou.

– Ty jsi můj největší případ, – říkal mi často upřímně a byl hrd, že jsem byl řazen mezi největší případy vůbec. To mi snad i prodlužovalo život.

Lhali jsme si navzájem ze všech sil, bez ustání, ale s výběrem. Já to věděl vždy, on jen někdy. Ale když lež byla už jasná, přešli jsme ji nemluvenou dohodou. Myslím, že mu nezáleželo tak na zjištění pravdy jako spíše na tom, aby na „jeho velkém případě“ nezůstalo stínu.

Hůl a železa nepokládal za jediný prostředek výslechu. Rád spíše domlouval nebo hrozil, podle toho, jak oceňoval „svého“ člověka. Mě nemučil nikdy, kromě snad první noci. Ale když se to hodilo, půjčil mne k tomu jiným.

Byl rozhodně zajímavější a složitější než všichni ostatní. Měl představivost bohatší a dovedl ji užívat. Jeli jsme na smyšlenou schůzku do Bráníka. Sedávali jsme tam pak často v zahradní hospůdce a dívali se na lidi proudící kolem.

– Zatkli jsme tě, – uvažoval pak nad nimi, – a podívej: změnilo se něco? Lidé chodí jako dřív, smějí se nebo mají své starosti, jako je měli dřív, svět jde dál, jako by tebe ani nikdy nebylo. A jistě jsou mezi nimi i tvoji čtenáři – myslíš, že se jim kvůli tobě udělá o vrásku víc?

Jindy mne po celodenním výslechu posadil do auta a zavezl večerní Prahou na Hradčany nad Nerudovu ulici:

– Víím, že máš rád Prahu. Podívej! Cožpak se už nikdy nechceš do ní vrátit? Jak je krásná! A bude krásná, i když ty nebudeš —

Hrál dobře úlohu Pokušitele. Letní večer nadechl na Prahu už blízkost podzimu, byla modravá a zamžená jako zrající réva a jako víno opojná, chtěl bych se dívat až do skonání světa —, ale přerušil jsem ho:

– ...a bude ještě krásnější, až vy tu nebudete.

Zasmál se krátce, ne zle, spíše smutně a řekl:

– Jsi cynik.

Vracel se pak ještě častěji k tomuto večeru:

– Až my tu nebudeme — Ty tedy ještě nevěříš v naše vítězství?

Ptal se, protože sám nevěřil. A pozorně poslouchal, když jsem mu vykládal o síle a neporazitelnosti Sovětského svazu. To byl ostatně i jeden z mých posledních „výslechů“.

– S každým českým komunistou, – říkal jsem mu, – zabijíte i kus naděje německého národa. Komunismus jediný může zachránit jeho budoucnost.

Mávl rukou:

– Pro nás není záchrany. Kdybychom byli poraženi, – a vytáhl z kapsy pistoli, – vidíš, poslední tři kulky schovávám pro sebe.

— Ale to už necharakterizuje jen figurku. To už charakterizuje dobu, v níž se připozdívá.

(Šle – Intermezzo)

Vedle dveří protější cely visí šle. Docela obyčejné pánské šle. Instrument, který jsem nikdy neměl rád. A teď se na ně dívám s radostí, kdykoli se otevřou dveře naší cely; vidím v nich kousek naděje.

Když tě zatknou, utlučou tě třeba k smrti, ale dříve ti seberou kravatu, pásek nebo šle, aby ses nemohl oběsit (ačkoli na prostěradle se to tak krásně visí). Tyto nebezpečné nástroje smrti leží pak v kanceláři věznice, až jakási neznámá sudička na Gestapu rozhodne, že máš být poslán někam jinam: na práci, do koncentračního tábora nebo na popravu. Potom tě zavolají, vydají ti je s úřední důstojností, ale do cely si je vzít nesmíš. Musíš je zavěsit venku vedle dveří nebo na zábradlí před nimi a tam visí až do odjezdu tvého transportu jako viditelné znamení, že jeden z obyvatelů té cely je připraven k nedobrovolnému putování.

Protější šle se tu objevily právě v den, kdy jsem se dověděl o určeném osudu Gustiny. Kamarád z protějška jede také na práci, týmž transportem, jako ona. Transport ještě neodjel. Byl náhle odložen, prý proto, že jeho pracovní cíl byl rozbit bombardováním. (Další pěkná vyhlídka.) Kdy pojede, nikdo neví. Snad večer, snad zítra, snad za týden nebo za čtrnáct dní. Šle naproti visí stále. A já vím: dokud je vidím, je Gustina ještě v Praze. Dívám se proto na ně

radostně a s láskou, jako na někoho, kdo jí pomáhá. Získává den, dva, tři... kdoví, k čemu je to dobré. Snad právě ten den ji může zachránit.

V tomhle stavu žijeme tu všichni. Dnes, před měsícem, před rokem, stále jen obrácení k zítřku, v němž je naděje. Tvůj osud je zpečetěn, pozítří budeš zastřelen – ach, co se však zítra může stát! Jen ještě zítřka dožít, zítra se může všechno změnit, je to přece všechno tak labilní, ano, kdoví, co se už zítra může stát. A zítřky míjejí, tisíce padají, pro tisíce už není příštího dne, ale živí žijí dál neměnnou nadějí: zítra, kdoví, co se už zítra stane.

Vznikají z toho nejbláhovější pověsti, každého týdne se vyrobí nějaký růžový termín konce války, jehož se všichni chopí s ústy od ucha k uchu roztaženými, každého týdne si Pankrác šeptá nějakou novou radostnou senzací, jíž se tak rádo věří. Bojuješ proti tomu, potíráš falešné naděje, protože neposilují, nýbrž oslabují charaktery, vždyť optimismus nemusí a nesmí být živěn lží, ale pravdou, jasným viděním vítězství, které je nepochybné, – ale to základní je i v tobě: že právě den může být rozhodující a den, který získáš, že tě třeba pomůže přenést přes rozhraní mezi životem, jehož se nechceš vzdát, a smrtí, která ti hrozí.

Tak málo dnů má lidský život. A ještě tu toužíš, aby mýjely rychle, rychleji, nejrychleji. Čas, prchající, nezachytitelný, který ti stále pouští žilou, je tu tvým přítelem. Jak je to podivné!

Zítřek stal se včerejškem. Pozítřek dneškem. A zase uplynul.

Šle vedle dveří protější celý ještě visí.

Kapitola 6.

Stanné právo 1942

27. května 1943.

Bylo to právě před rokem.

Odvedli mne od výslechu dolů do „biografu“. To bylo denní putování Čtyřstovky: v poledne dolů na oběd, který přivážejí z Pankráce, a odpoledne zase zpátky do čtvrtého patra. Toho dne jsme se však už nahoru nevraceli.

Sedíš a jíš. Lavice plny vězňů, zaměstnaných lžicí a žvýkáním. Vypadá to skoro lidsky. Kdyby se všichni, kdo už zítra budou mrtvi, byli v tom okamžiku proměnili v kostlivce,

zvonění lžic a kamenných nádob bylo by rázem zaniklo v chrastění kostí a suchém klapotu čelistí. Ale o tom ještě nikdo neměl tušení. Každý s chutí zásoboval své tělo, aby bylo živo ještě týdny, měsíce, léta.

Skoro by se dalo říci: pohoda. Pak náhle prudký náraz větru. A zase ticho. Jen podle tváří dozorců mohl bys snad soudit, že se něco děje. A potom už přesněji podle toho, že nás vyvolávají a řadí k odjezdu na Pankrác. V poledne! To je nebývalé. Půlden bez výsledků, jsi-li už utrmácen otázkami, na něž nemáš odpovědi, – to je jako dar boží. Zdá se. Ale není.

Na chodbě potkáváme generála Eliáše. Má vzrušené oči, zahlédne mne a i v houšti dozorců šeptne:

– Stanné právo.

Vězňové mají jen zlomky vteřiny na nejdůležitější sdělení. Na němou otázku už nemohl odpovědět.

Dozorci na Pankráci jsou udiveni naším předčasným návratem. Ten, který mne vede do cely, vzbuzuje nejvíce důvěry. Nevím ještě, kdo to je, ale říkám mu, co jsem zaslechl. Vrtí hlavou. Nic neví. Snad jsem špatně slyšel. Ano, možná. Uklidňuje to.

Ale ještě večer přichází a nahlíží do cely:

– Měl jste pravdu. Atentát na Heydricha. Těžce zraněn. V Praze stanné právo.

Druhého rána řadí nás dole na chodbě na cestu k výsledkům. Je mezi námi také soudruh Viktor Synek, poslední živý člen Ústředního výboru strany, zatčeného v únoru 1941. Vytáhlý klíčník v SS uniformě mává mu před očima bílým papírem, na němž zahlédneš tučné litery:

„Entlassungsbefehl“

Surově se chechtá:

– Tak vidíš, žide, tak ses přece dočkal. Propouštěcí rozkaz! Fik —

A ukazuje prstem na hrdle, kde odlítne Viktorova hlava. Otto Synek byl první popravený v stanném právu 1941. Viktor, jeho bratr, je první obětí stanného práva 1942. Odvážejí ho do Mauthausenu. Na odstřel, jak tomu ušlechtilé říkají.

Cesta z Pankráce do Petschkova paláce a zpátky stává se teď denní Kalvarií pro tisíce vězňů. SS, dohlízející ve vozech, „mstí se za Heydricha“. Než vězeňské auto ujede kilometr, teče deseti vězňům krev z potlučených úst nebo z hlav, rozbitých pažbami revolverů. Bývá pro ostatní výhodou, jedu-li ve voze také já, protože moje vousatá brada poutá SS a láká je k důmyslným žertům. Držeti se jí jako závěsu v kymácejícím se autu je jednou z jejich nejoblíbenějších zábav. Pro mne je to dobrá průprava k výsledkům, které vypadají podle celkové situace a končí pravidelným:

– Nebudeš-li do zítřka rozumnější, budeš zastřelen.

Není v tom už nic děsivého. Večer co večer slyšíš dole na chodbě vyvolávání jmen. Padesát, sto, dvě stě lidí, které za chvíli naloží spoutané do nákladních aut jako jateční dobytek a odvezou do Kobyliš k hromadným popravám. Jejich vina? Především ta, že nemají viny. Byli zatčeni, nesouvisí se žádným velkým případem, není jich třeba k žádnému vyšetřování a proto se hodí k smrti. Satirická básnička, kterou soudruh přečetl devíti jiným, vedla k jejich zatčení dva měsíce před atentátem. Teď jsou vezeni na popravu pro – schvalování atentátu. Před půl rokem byla zatčena žena pro podezření, že rozšiřovala nelegální letáky. Nezná se k tomu. Teď tedy zatknou její sestry a její bratry a muže jejích sester a ženy jejích bratrů a popraví je všechny, protože vybíjení celých rodin je heslem tohoto stanného práva. Poštovní zřízenec, zatčený omylem, stojí dole u zdi a čeká, až bude propuštěn. Slyší své jméno a hlásí se. Zařadí ho do kolony k smrti odsouzených, odvezou, zastřelí a teprve druhého dne se zjistí, že to byla jen shoda jmen, že měl být popraven jiný téhož jména. Zastřelí tedy ještě toho a všechno je v pořádku. Zjišťovat přesně personálie lidí, kterým je brán život, – kdo by se tím zdržoval! A není to zbytečné, když jde o to, vzít život celému národu?

Vracím se pozdě večer od výsledku. Dole u zdi stojí Vlad. Vančura s malým ranečkem svých věcí u nohou. Víím dobře, co to znamená. I on to ví. Tiskneme si ruce. Ještě ho vidím shora z chodby, jak tam stojí s hlavou mírně skloněnou a s pohledem dalekým, dalekým přes celý život. Za půl hodiny vyvolali jeho jméno...

O několik dní později u téže zdi: Miloš Krásný, statečný voják revoluce, zatčený již v říjnu minulého roku, nezložený ani mučením ani samovazbou. Napůl odvrácen od zdi vykládá cosi klidně dozorcí, který stojí za ním. Zhlédne mne, usměje se, pokývne hlavou na rozloučenou a pokračuje:

– To vám pranic nepomůže. Ještě nás mnoho padne, ale poražení budete vy...

Pak zase nějaké poledne. Stojíme dole v Petschkově paláci a čekáme na oběd. Přivádějí Eliáše. Má noviny pod paží a ukazuje na ně s úsměvem; četl tam právě o svém spojení s těmi, kdo provedli atentát.

– Kecy! – říká krátce a pouští se do jídla.

Vykládá o tom vesele ještě večer, když se s ostatními vrací na Pankrác. Za hodinu nato ho vyvádějí z cely a odvázejí do Kobylis.

Hromady mrtvých se kupí. Už se nepočítají na desítky, ne na sta, ale na tisíce. Stále čerstvá krev dráždí nozdry bestií. „Úřadují“ pozdě do noci, „úřadují“ i v neděli. Teď nosí všichni uniformu SS, je to jejich svátek, slavnost pobíjení. Posílají na smrt dělníky, učitele, rolníky, spisovatele, úředníky; pobíjejí muže, ženy i děti; vyvražďují celé rodiny, vyvražďují a vypalují celé vesnice. Smrt olovem jako mor obchází zemí a nevybírá.

A člověk v této hrůze?

Žije.

Je to neuvěřitelné. Ale žije, jí, spí, miluje, pracuje a myslí i na tisíce věcí, které se smrtí nijak nesouvisí. Snad mu někde v týle sedí strašlivá tíha, ale nese ji, ani hlavu nesehne, ani pod ní neklesne.

Uprostřed stanného práva zavezl mne komisař do Bráníka. Krásný červen voněl lipami a pozdními květy akátů. Nedělní večer. Silnice ke konečné stanici tramvají nestačila překotnému proudění lidí, vracejících se z výletu. Byli hluční, veselí, blaženě unaveni, zobímaní sluncem a vodou i pažemi svých milých – jen smrt, jen smrt stále obcházející a mířící i mezi ně jsi na jejich tvářích neviděl. Hemžili se, skotačiví a milí jako králíci. Jako králíci! Sáhni mezi ně a vytáhni jednoho pro své pochutnání – stáhnou se do koutku, ale za okamžik už se hemží dál se svými starostmi, se svými radostmi, s celou chutí k životu.

Byl jsem náhle přesazen z obezděného světa vězení do tohoto strhujícího proudu a chutnal jsem zpočátku trpce jeho sladkou blaženost.

Ne právem, ne právem.

To byl život, který jsem tu viděl, to, z čeho jsem přicházel i toto zde, úhrnem, život pod strašlivým tlakem, ale nezničitelný, ubíjený v jednom a ve stu rostoucí, život, který je silnější smrti. A to že má být trpké?

Ostatně: což my, my v kobkách, žijící přímo v té hrůze – byli jsme z jiného těsta?

Jezdíval jsem někdy k výslechu v policejním autokaru, v němž se stráž chovávala mírně. Díval jsem se okny na ulici, na výklady obchodů, na květinářský stánek, na houfy chodců, na ženy. Napočítám-li devět párů krásných nohou, řekl jsem si jednou, nebudu ještě dnes popraven. A pak jsem počítal, prohlížel, srovnával, bedlivě zkoumal jejich linie, uznával a zavrhoval s vášnivým zaujetím, ne jako by na tom závisel můj život, ale jako by vůbec nešlo o život.

Vracel jsem se na celu pravidelně pozdě. Otecko Pešek už býval zneklidněn otázkou: vrátí se ještě vůbec? Objal mne, pověděl jsem krátce, co je nového, kdo další padl včera v Kobylisích, – a pak jsme hladově pojídali odpornou sušenou zeleninu, zpívali vesele písně nebo se zlobením hráli tupou hru v kostky, která nás docela strhovala. A to bývalo právě ve večerních hodinách, kdy se každým okamžikem mohly otevřít dveře naší cely a některému z nás zaznít poselství smrti:

– Ty nebo ty, dolů! Všecko s sebou! Rychle!

Nezavolali nás tenkrát. Přežili jsme tu dobu hrůzy. Vzpomínáme dnes na to s údivem nad vlastními pocity. Jak podivně je člověk zařízen, aby unesl i neunesitelné!

Není ovšem možné, aby ty chvíle nezanechaly někde v nás hluboké stopy. Snad leží jako svitek filmu ukryty v mozku a začaly by se rozvíjet, k šílenství rozvíjet jednoho dne ve skutečném životě, kdybychom se jej dožili. Ale možná také, že bychom je viděli jen jako veliký hřbitov, zahradu zelenou, do níž naseli předrahá semena.

Předrahá semena, která vzejdou.

Kapitola 7.

Postavy a figurky II

(Pankrác)

Vězení má dva životy. Jeden je uzavřen v celách, úporně izolován od všeho světa, a přece spojen s ním nejužšími svazky všude, kde jde o vězně politické. Druhý je před celami, na

dlouhých chodbách, v teskném pološeru, svět sám pro sebe, uniformovaný a izolovanější než ti uvnitř, svět mnoha figurek a mála postav. O tom chci vypravovat.

Má svůj přírodopis. A má i své dějiny. Kdyby jich nebylo, nebyl bych ho mohl hlouběji poznat. Byl bych znal jen kulisu, obrácenou k nám, jen jeho povrch, zdánlivě celistvý a pevný, železnou vahou ležící na obyvatelstvu cel. Takhle to bylo ještě před rokem, ještě před půl rokem. Teď je povrch už pln trhlin a jimi prokukují tváře; ubohé, přívětivé, ustarané, směšné, nejrůznější, ale vždy patřící lidskému tvorů. Tíseň režimu tlačí i na každého člena tohoto šerého světa a lisuje z něj na světlo vše, co je v něm lidského. Je toho někdy tuze málo, někdy o poznání víc – to množství je od sebe rozlišuje a tvoří typy. Najdeš tu ovšem i několik celých lidí. Ale ti nečekali. Ti nepotřebovali své tísně, aby v tísní pomáhali jiným.

Vězení je instituce neradostná. Ale ten svět před celami je smutnější než v celách. V celách žije přátelství – a jaké přátelství! Takové, jaké se uzavírá na frontách, v dlouhém nebezpečí, kdy život tvůj může být dnes v rukou mých, a můj zítra v tvých. Mezi německými dozorci tohoto režimu je však přátelství pramálo. Nemůže být. Obklopuje je ovzduší donašečství, jeden druhého sleduje a udává, jsou každý sám ve střehu před tím, jehož oficiálně nazývají „kamarádem“; a ti nejlepší z nich, kteří nemohou a nechtějí být bez druha, hledají si ho – zase v celách.

Dlouho jsme je neznali podle jmen. Nezáleželo na tom. Jmenovali jsme je mezi sebou přezdívkami, které jsme jim dali my nebo už naši předchůdci a které jsou pak na cele dědičné. Někdo má tolik přezdívek, kolik je cel; to je typ průměrný, ani ryba ani rak, tady přidal oběda, vedle udeřil do tváře, jsou to jen vteřiny styku s vězni, které se však trvale vtiskují do paměti cely a vytvářejí jednostrannou představu i jednostrannou přezdívku. Někdy se však cely shodují v přezdívkách. To u těch, jejichž charakter je vyhraněnější. Tak nebo tak. V dobrém nebo ve zlém.

Podívej se na ty typy! Podívej se na ty figurky! Není to přece nic jen tak ledabyly sehnaneho. Je to kus politické armády nacismu. Lidé vybraní. Sloupy režimu. Opory jeho společnosti —

„Samaritán“

Vysoký, tlustý s tenorovým hláskem: „SS-Reservist“ Rheuss, školník z Kolína nad Rýnem. Jako všichni němečtí školníci prodělal kursy první pomoci a zastupuje někdy vězeňského

lazebníka. Byl první, s nímž jsem tu přišel do styku. Přivlekl mne na celu, uložil na slamník, ošetřil rány, přiložil první obklady. Snad mi opravdu pomohl zachránit život. Co se tu projevilo: člověk? nebo samaritánský kurs? Nevím. Ale byl to zcela jistě nacismus, který se v něm projevoval, když zatčeným židům vyrážel zuby a nutil je polykat vrchovaté lžíce soli nebo písku jako univerzální lék proti všem neduhům.

„Prášek“

Dobrosrdečný, hovorný kočí z budějovického pivovaru Fabian. Přicházel na celu se širokým úsměvem, přinášel jídlo, nikdy neubližoval. Ani bys byl nevěřil, že celé hodiny vystojí za dveřmi a naslouchá, co se v cele hovoří, aby s každou směšnou zprávičkou mohl běžet k představenému.

Koklar,

také pivovarský dělník z Budějovic. Je jich tu víc, těch německých dělníků ze Sudet. „Nezáleží na tom, co dělník jako jednotlivec myslí nebo dělá, – napsal jednou Marx, – nýbrž na tom, co dělnictvo jako třída udělati musí, aby splnilo svou historickou úlohu.“ Ti zde opravdu nevědí nic o úloze své třídy. Vytrženi z ní, postaveni proti ní visejí ve vzduchu ideově a budou pravděpodobně i doslova.

Šel k nacismu pro lehčí živobytí. Ukázalo se, že je to složitější, než si představoval. Od té doby ztratil úsměv. Vsadil na vítězství nacismu. Ukázalo se, že vsadil na mrtvého koně. Od té doby ztratil i nervy. Za noci, když sám v tichých bačkorách přecházel po chodbách věznice, zanechával nevědomky stopy svých ponurých myšlenek v prachu stínítek:

– Všecko je v hajzlu, – psal tam poeticky a uvažoval o sebevraždě.

Za dne honí vězně i dozorce a řve pisklavým, uspěchaným hlasem, aby se tolik nebál.

Rössler

Dlouhý, hubený, s hrubým basem, jeden z mála, který se tu dovede upřímně zasmát. Textilní dělník z Jablonecka. Přichází na celu a diskutuje. Celé hodiny.

– Jak jsem se k tomu dostal? Deset let jsem pořádně nepracoval. A dvacet korun týdně pro celou rodinu – víš, co je to za život? A pak přijdou a řeknou: dáme ti práci, pojď s námi. Jdu – a dají mi ji. Mně a všem ostatním. Můžeme jíst. Můžeme bydlet. Můžeme žít. Socialismus? No, dobrá, není to. Představoval jsem si to jinak. Ale je to lepší, než bývalo.

– Není? Válka? Nechtěl jsem válku. Nechtěl jsem, aby jiní umírali. Chtěl jsem, abych já žil.

– Že tomu pomáhám, ať jsem chtěl nebo nechtěl? A co mám teď dělat? Ublížil jsem tu někomu? Odejdu a přijde jiný, třeba horší. Pomohu tím někomu? Až bude po válce, vrátím se do fabriky —

– Kdo, myslíš, že to vyhraje? Ne my? Vy? A co potom bude s námi?

– Konec? Škoda. Představoval jsem si to jinak, – a odchází z cely dlouhým ledabylým krokem.

Za půl hodiny se vrací s otázkou, jak to opravdu v tom Sovětském svazu vypadá.

„To“

Jednoho rána čekali jsme dole v hlavní chodbě Pankráce, až nás odvezou k výsledům do Petschkova paláce. Tak jsme tu stávali denně čelem těsně u zdi, abychom neviděli, co se za námi děje. Toho rána se však za námi ozval nový pro mne hlas:

– Nechci nic vidět, nechci nic slyšet! Vy mě neznáte, vy mě ještě poznáte!

Zasmál jsem se. V té drezuře tady byl citát ubohého pitomce nadporučíka Duba ze Švejka opravdu na místě. A nikdo dosud neměl odvahy, aby ten vtip tu pronesl tak hlasitě. Ale citelná rána zkušenějšího souseda mne upozornila, abych se nesmál, že se snad mýlím, že to snad není míněno jako vtip. Nebylo.

To, co za námi takto promluvalo, bylo nepatrné stvořeníčko v SS uniformě, které o Švejkovi nemělo zřejmě ani ponětí. Mluvalo jako nadporučík Dub, protože s ním bylo duševně spřízněno. Slyšelo na jméno Withan a jako Vitan bývalo délesloužícím rotným v československé armádě. Mělo pravdu: poznali jsme je pak opravdu důkladně a nikdy jsme o něm nemluvili jinak než ve středním rodě: „to“. Neboť po pravdě řečeno naše vynalézavost

byla v koncích, když měla najít přiléhavou přezdívku pro tuto bohatou směs ubohosti, tuposti, vytahovačství a špatnosti, jež byla jedním z hlavních pilířů pankráckého režimu.

Je to praseti pod kolínka, říká o těchto drobných šplhavcích a vypínavcích lidová charakteristika, aby je zranila na místě nejcitlivějším. Kolik duševní malosti je třeba, aby člověk trpěl svou malostí tělesnou. A Withan jí trpí a mstí se za to všemu, co je větší tělesně nebo duševně; tedy všemu.

Ne ranami. K tomu nemá dosti odvahy. Ale udavačstvím. Kolik vězňů doplatilo zdravím na Withanova udání, kolik jich je zaplatilo životem – neboť není lhostejno, s jakými poznámkami odcházíš z Pankráce do koncentračního tábora, a odcházíš-li vůbec.

Je nesmírně směšný. Sám na chodbě pluje důstojně a sní o své veliké důležitosti. Jakmile narazí na člověka, pociťuje potřebu někam vylézt. Vyslýchá-li tě, usedne na zábradlí a vydrží v této nepohodlné pozici třeba hodinu, protože tě převyšuje o hlavu. Má-li dozor při holení, vystupuje na schůdky nebo se prochází po lavici a pronáší své důmyslné sentence:

– Nechci nic vidět, nechci nic slyšet! Vy mě neznáte —

Při ranní půlhodince chodí alespoň po trávníku, který ho povznáší o deset centimetrů nad okolí. Do cely vstupuje vznešeně jako královský majestát a pak rychle vylézá na židli, aby mohl prohlídku konati z patra.

Je nesmírně směšný, ale – jako každý pitomec v úřadě, kde jde o život lidí – také nesmírně nebezpečný. V jeho omezenosti je skryto nadání: dělali z komára velblouda. Nezná nic, než úkol hlídacího psa, a proto každá, i nejnepatrnější odchylka od předepsaného pořádku je mu něčím velikým, co odpovídá významu jeho poslání. Konstruuje přečiny a zločiny proti kázeňskému řádu, aby mohl uléhat klidně s vědomím, že je někým. A kdopak tady vyšetřuje, kolik skutečnosti je v jeho udáních?

Smetonz

Mohutné figura s tupou tváří a bezvýraznými očima, jakoby oživlá Groszova karikatura nacistických úderníků. Býval dojičem krav u litevských hranic, ale kupodivu ten krásný dobytek nezanechal v něm nic ze své ušlechtilosti. Je nahoře pokládán za ztělesnění

německých ctností: je řízný, tvrdý, neúplatný (jeden z mála, který nežádá na chodbařích jídlo), ale —

Nějaký německý učenec, už nevím který, vypočítával kdysi inteligenci tvorů podle počtu „slov“, která dovedou vytvořit. A zjistil přitom, tuším, že nejméně intelligence má domácí kočka, která vytvoří jen 128 slov. Ach, jaký génius vedle Smetonze, od něhož Pankrác slyšela jen slova čtyři:

– Pass bloss auf, Mensch!

Dvakrát třikrát týdně předával službu, dvakrát třikrát týdně se zoufale mořil – a nakonec to bylo vždycky špatně. Viděl jsem ho, když mu ředitel věznice vytkl, že nejsou otevřena okna. Hora masa se chvíli rozpačitě převalovala na krátkých nohách, tupě nachýlená hlava se nachýlila ještě více, koutky úst klesly úpornou námahou zopakovat, co uši právě slyšely, — a náhle se celá ta hmota rozječela jako siréna; vyvolala poplach po všech chodbách, nikdo nepochopil, oč jde, okna dál zůstala zavřena, jen dvěma vězňům, kteří byli Smetonzovi nejblíže, tekla z nosu krev. Nalezl východisko.

Takové, jako vždy. Bít, bít na potkání, bít a třeba ubít – to chápal. To jediné. Vnikl jednou na společnou celu a udeřil jednoho z vězňů; vězeň, nemocný člověk, padl na zem v křečích. Do taktu křečí musili všichni ostatní vězňové dělat dřepy, dokud nemocný nebyl zcela vyčerpán, – a Smetonz s rukama v bok a s imbecilním úsměvem spokojeně přihlížel, jak dobře rozřešil tuto spleťtíou situaci.

Primitiv, který ze všeho, co ho učili si zapamatoval jen jediné: že je možno bít.

A přece už i v tomhle tvorů se něco zlomilo. Bylo to asi před měsícem. Seděli sami dva – on a K. – v přijímací kanceláři věznice a K. vykládal o situaci. Trvalo to dlouho, velmi dlouho, než Smetonz alespoň zdaleka pochopil. Vstal, otevřel dveře kanceláře a rozhlédl se opatrně po chodbě; všude ticho, noc, věznice spala. Zavřel, zamkl za sebou pečlivě a zvolna se hroutil na židli:

– Ty tedy myslíš —?

Položil hlavu do dlaní. Strašlivá tíha dolehla na malou dušičku v mohutném těle. Dlouho tak ležel. Pak zvedl hlavu a řekl zoufale:

– Máš pravdu. Už to nemůžeme vyhrát —

Už měsíc neslyšela Pankrác válečný pokřik Smetonzův. A noví věžňové nevědí, co je to jeho ruka.

Ředitel věznice

Menší, vždy elegantní, v civilu i v uniformě Untersturmführera, blahobytný, spokojený sám se sebou, milovník psů, lovu a žen – to je jedna stránka, která se nás netýká.

Druhá stránka – a tak ho zná Pankrác: hrubý, neurvalý, nevzdělaný, typický nacistický povýšenec, ochotný obětovati každého, aby udržel sebe. Soppa se jmenuje – záleží-li vůbec na jménu – a pochází z Polska. Prý se vyučil kovářem, ale toto počestné řemeslo minulo v něm bez následků. Je tomu už dávno, co vstoupil do služeb Hitlerových a kortešováním si vysloužil své dnešní místo. Hájí je všemi prostředky, bezcitný, bezohledný ke každému, k věžňům jako k úředníkům, k dětem jako k starcům. Není přátelství mezi pankráckými zaměstnanci nacismu, ale tak docela i bez stínu přátelství, jako Soppa, není tu nikdo. Jediný, koho si tu snad cení a s kým častěji hovoří, je vězeňský lazebník, polizeimeister Weisner. Ale zdá se, že ani to není vzájemné.

Zná jen sebe. Pro sebe si vysloužil své panské místo a pro sebe – zůstane věren režimu do poslední chvíle. Je snad jediný, který nepomýšlí na nějakou jinou záchranu. Ví, že jí není. Pád nacismu, to je jeho pád, to je konec jeho blahobytného života, to je konec jeho nádherného bytu, to je konec jeho elegance (která se ostatně nijak neostýchá užívat šatů popravených Čechů).

To je konec. Ano.

Vězeňský lazebník

Polizeimeister Weisner – to je zvláštní figurka v pankráckém prostředí. Někdy se ti zdá, že sem vůbec nepatří, a někdy zase si ani nedovedeš Pankrác bez něj představit. Není-li na marodce, brousí po chodbách drobnou, kolíbavou chůzí, povídá sám pro sebe a stále pozoruje, stále pozoruje. Jako cizinec, který sem přišel jen na chvíli a chce si odtud odnést nejvíce dojmů. Ale dovede zasunout klíč do dveří a otevřít celu rychle a tiše jako nejzručnější „bachař“. Má suchý humor, který mu dovoluje říkat věci plné skrytého významu a přitom

nezávazně, nemůžeš ho chytit za slovo. Přibližuje se k lidem, ale nedovoluje nikomu, aby se přiblížil k němu. Nedonáší, nežaluje, ačkoli mnoho vidí. Vnikne na celu, plnou dýmu. Vtáhne hlučně nosem:

– Mno, – a mlaskne, – na celách je kouření, – a mlaskne podruhé, – přísně zakázáno.

Ale hlášení neudělá. Má stále svraštělou, nešťastnou tvář, jako by ho trápilo nějaké veliké soužení. Zřejmě nechce mít nic společného s režimem, jemuž slouží a jehož oběti denně ošetřuje. Nevěří mu, nevěří v jeho definitivitu a nevěřil ani nikdy předtím. Proto nepřestěhoval svou rodinu z Vratislavi do Prahy, ačkoli jinak málokterý úředník z Říše propásl tuto příležitost k vyjídání obsazené země. – Ale nedovede mít nic společného ani s lidem, který bojuje proti tomuto režimu; nesrostl ani s ním.

Ošetřoval mne pilně a poctivě. Dělá to tak většinou a dovede tvrdošíjně zakazovat transportování k výslechům vězňů, kteří jsou příliš zmučeni. Snad je to pro klid jeho svědomí. Jindy však zase neposkytne pomoci, kde jí je nutně třeba. Snad, když ho posedne strach.

Je to typ občánka. Sám mezi strachem z toho, co mu vládne, a z toho, co přijde. Hledá kudy kam. A nenalézá. Ne krysa. Jen docela malá myška, lapená v pasti.

Beznadějně.

„Flink“

To už není pouhá figurka. Ale ještě ne celá postava. Je to přechod mezi nimi. Chybí mu jasné vědomí, aby mohl být postavou.

Jsou tu vlastně dva takoví. Prostí lidé, citliví, zpočátku trpí, jen žasnoucí nad hrůzou, do níž zapadli, pak toužící se z toho dostat; nesamostatní a proto hledající oporu, vedeni za ní na pravé místo spíše pudem než poznáním; pomáhají ti, protože čekají pomoc od tebe. Je spravedливо jim ji poskytnout. Teď – i v budoucnosti.

Ti dva – jediní ze všech německých úředníků na Pankráci – byli také ve frontě:

Hanauer, krejčovský dělník ze Znojma, vrátil se zakrátko z východní fronty s omrzlinami, o něž se sám přičinil. „Válka není pro lidi,“ filosofuje trochu švejkovsky, „tam nemám co hledat.“

Höfer, veselý švec od Bat'ů, prodělal francouzské tažení a utekl z vojenské služby, ačkoli mu slibovali povýšení. „Ech, scheisse!“ řekl si a mávl rukou, jako snad denně od té doby nad všemi lapáliemi, kterých má nemálo.

Jsou si oba podobní, osudem i náladou; ale Höfer je nebojácnější, výraznější, ucelenější. „Flink“ – shoduje se přezdívka pro něj téměř na všech celách.

Den jeho služby – to je den klidu na celách. Dělej si, co chceš. Huláká-li, přimhouří oko, abys věděl, že to neplatí tobě, že to jen dole představený má být přesvědčen o řízném výkonu. Je to ostatně marná námaha; nepřesvědčí už nikoho a nemine týdne, v němž by nenasluhoval z trestu.

– Ech, scheisse! –, mávne rukou a vede svou dál. Je to stále spíš mladé, lehkomyšlné švícko, než dozorce. Můžeš ho přistihnout, jak s vězňenými chlapci na cele s vášní a radostně – hraje o šestáky ke zdi. Jindy zase vyžene vězně z cely na chodbu a provádí „prohlídku“. Prohlídka trvá dlouho. Jsi-li příliš zvědav, nahlídneš do cely a uvidíš ho u stolu s hlavou na loktech. Spí, spí s rozkoší a klidně; je tady nejlépe chráněn před svými nadřízenými, protože věžňové na chodbě hlídají a hlásí každé blížící se nebezpečí. A spát se chce alespoň ve službě, plaší-li v hodinách odpočinku spánek dívčí stvoření, která má nade vše rád.

Porážka nebo vítězství nacismu? – Ech, scheisse! Cožpak je možno, aby se tenhle cirkus udržel?

Nepočítá se k němu. Už tím by byl zajímavý. Ale je víc: nechce k němu patřit. A nepatří k němu. Potřebuješ doručit moták na jiné oddělení? „Flink“ to zařídí. Potřebuješ vzkázat něco ven? „Flink“ to vyřídí. Potřebuješ se s někým domluvit, přesvědčit ho osobním rozhovorem a zachránit tak další lidi? „Flink“ tě zavede na jeho celu a hlídá – tak trochu s uličnickou radostí z podařeného kousku. Musíš mu často domlouvat, aby byl opatrný. Uprostřed nebezpečí cítí ho málo. Neuvědomuje si cele dosah toho dobrého, co dělá. Ulehčuje mu to dělati ještě víc. Ale překáží mu to v růstu.

Není to ještě postava. Je to však přechod k nim.

„Kolín“

Bylo to jednou večer ve stanném právu. Dozorce v SS uniformě, který mne vpouštěl do cely, prohlížel mé kapsy jen tak na oko.

– Co je s vámi? – ptal se tiše.

– Nevím. Řekli mi, že zítra budu zastřelen.

– Poděsilo vás to?

– Počítal jsem s tím.

Chvíli mechanicky přejížděl po klopách mého kabátu.

– Možná, že to udělají. Snad ne zítra, snad později, snad také vůbec ne. Ale v těchhle dobách — je dobře být připraven —

A zase se zamlčel.

– Kdyby snad přece — Chtěl byste někomu něco vzkázat? Nebo: chtěl byste napsat? Ne pro teď, rozumíte, pro budoucnost, jak jste se sem dostal, jestli vás někdo zradil, jak se kdo choval — aby s vámi neodešlo, co víte —

Zdali bych chtěl napsat? Jako by byl uhodl mé nejvroucnější přání.

Za chvíli přinesl papír a tužku. Uložil jsem je pečlivě, aby je nenašla žádná prohlídka.

A nikdy jsem po nich nesáhl.

Bylo to příliš krásné – nemohl jsem důvěřovat. Příliš krásné: tady, v temném domě, několik týdnů po svém zatčení, v uniformě těch, kteří pro tebe měli jen křik a rány, – najít člověka, přítele, který ti podává ruku, abys nezašel beze stopy, abys mohl vzkázat příštím, abys alespoň na okamžik mohl promluvit s těmi, kdo přežijí a kdo se dožijí. A právě teď! Na chodbách vyvolávali jména k popravám, krev opíjela k surovému křiku a děs svíral hrdla těch, kdo vykřiknout nemohli. Právě teď, v takové chvíli – ne, to bylo neuvěřitelné, to nemohla být pravda, to byla jistě jen nástraha. Jakou sílu musil by mít člověk, který by ti sám z vlastního podnětu podal ruku v tomto postavení! A jakou odvahu!

Uplynul asi měsíc. Stanné právo bylo zrušeno, křik ochabl, kruté chvíle se měnily ve vzpomínku. Byl zase večer, zase návrat z výslechu a zase týž dozorce před celou.

– Vyvázl jste, zdá se. Bylo to, – a podíval se na mne zpytavě, – bylo to všechno v pořádku?

Porozuměl jsem dobře té otázce. Dotkla se mne hluboce. Ale přesvědčila mne víc než co jiného o jeho poctivosti. Takto se mohl ptát jen člověk, který měl vnitřní právo k tomu. Od té doby jsem mu důvěřoval. Byl to náš člověk.

Na pohled: záhadná postava. Chodíval po chodbách sám, klidný, uzavřený, ostražitý, pozorující. Nikdys ho neslyšel vykřiknout. Nikdys ho neviděl uhodit.

– Prosím vás, nafackujte mi, až se bude dívat Smetonz, – prosili ho soudruzi ze sousední cely,
– aby vás alespoň jednou viděl v činnosti.

Zavrtěl hlavou:

– Není třeba.

Nikdys ho neslyšel ani promluvit jinak než česky. Všecko na něm ti říkalo, že je jiný než ti ostatní. Ale těžko bys byl dovedl říci, proč. I oni sami to cítili, ale nedovedli postihnout.

Je všude, kde je toho třeba. Vnáší klid, kde se vzmáhá zmatek, povzbuzuje, kde se větší hlava, spojuje, kde zpřetrhané nitky ohrožují nové lidi venku. Neutápí se v maličkostech. Pracuje systematicky a velkoryse.

Ne teprve nyní. Od počátku. S tím úkolem šel už do služeb nacismu.

Adolf Kolínský, český dozorce z Moravy, český člověk ze staré české rodiny, hlásí se za Němce, aby mohl jít hlídat české vězně v Hradci Králové a potom na Pankráci! To bylo asi roztrpčení mezi těmi, kdo ho znali. Ale po čtyřech letech u raportu šermuje mu německý ředitel věznice pěstěmi před očima a – trochu pozdě – vyhrožuje:

– Já z vás to češství vyženu!

Mýlí se ostatně. Není to jen češství. Musil by z něho vyhnat člověka. Člověka, který vědomě a dobrovolně šel na své pravé místo, aby mohl bojovat a pomáhat v boji. A kterého stále nebezpečí jen utvrdilo.

Náš

Kdyby nám byli ráno jedenáctého února 1943 přinesli k snídani kakao místo obvyklého černého odvaru nevím z čeho, nebyli bychom tento zázrak zpozorovali. Neboť toho rána se kolem dveří naší cely mihla uniforma českého strážníka.

Jenom mihla. Jeden krok černých nohavic ve vysokých botách, ruka v tmavomodrém rukávě se zvedla k zámku, přirazila dveře a vidění zmizelo. Bylo to tak kratičké, že už za čtvrt hodiny jsme byli ochotni tomu nevěřit.

Český strážník na Pankráci! Jaké daleké závěry bychom z toho mohli dělat!

Za dvě hodiny už jsme je dělali. Dveře cely se znovu otevřely, česká policejní čepice nahlédla dovnitř a ústa, vesele rozšklebená naším údivem, hlásila:

– Freistunde!

Ted' už jsme se nemohli mýlit. Mezi šedozelenými uniformami SS dozorců na chodbách objevilo se několik tmavých skvrn, které se nám zdály tuze zářivé: čeští strážníci.

Co to pro nás znamená? Jací budou? Ať si jsou jacíkoli, sama skutečnost, že jsou tady, mluví jasnou řečí. Jak se řítí ke konci režim, který i v to nejcitlivější, v jedinou oporu, kterou má, ve svůj potlačovací aparát musí zařazovat lidi národa, jež chce potlačovat! Jaký strašlivý nedostatek lidského materiálu už to musí mít, když oslabuje i tuto svou poslední naději, aby získal několik jednotlivců! Jak dlouho se chce potom ještě udržet?

Ovšem, jistě to budou lidé zvlášť vybraní, snad budou i horší než dozorcí němečtí, rozložení už zvykem i nevírou ve vítězství, ale ta skutečnost, ta skutečnost, že jsou tady, je neklamným znamením konce.

Tak jsme uvažovali.

A byla víc, než jsme si v prvních chvílích dovolovali myslet. Neboť už ani vybírat si režim nemohl, už ani vybírat si neměl z čeho.

Jedenáctého února jsme poprvé viděli české uniformy.

Druhého dne už jsme začali poznávat lidi.

Přišel, nahlídl do cely, přešlápl rozpačitě na prahu a pak – jako když do kůzlete vjede rozmarná energie až vyskočí na všech čtyřech – povídá s náhlou odvahou:

– Tak co, jak žijeme, jurové?

Odpověděli jsme s úsměvem. Zasmál se také, pak znovu zrozpačitěl:

– Nehněvejte se na nás. Věřte, raději bychom šlapali dál dlažbu, než vás tady hlídali. Ale museli jsme. A snad... snad to bude k něčemu dobré —

Zaradoval se, když jsme mu řekli, co si o tom myslíme a jak se na ně díváme. A tak jsme se stali přáteli od prvního okamžiku. Byl to Vítek, prostý, dobrosrdečný chlapec, ten, který se tenkrát ráno první mihl kolem dveří naší cely.

Druhý, Tůma, pravý typ starého českého bachaře. Obhroublý, křiklavý, ale v gruntu dobrý, takový, jakým jsme kdysi v kriminálech republiky říkali „fotr“. Necítil vyjimečnost svého postavení, naopak, byl tu hned doma, a po svém, stále s hrubozrnnými šprýmy, udržoval si pořádek stejně, jako ho sám porušoval: tu podstrčil na celu chleba, tu cigaretu, tu se dal do zábavného rozhovoru o čemkoli (kromě o politické situaci). Dělal to samozřejmě, bylo to jeho pojetí dozorčí služby a neskrýval to. První důtka, kterou proto dostal, učinila ho opatrnějším, ale nezměnila. Zůstal dál fotrem-bachařem. Neodvážil by ses ho požádat o něco velkého. Ale dobře se při něm dýchá.

Třetí chodil kolem cely zakaboněný, nemluvný, nevšímavý. Na opatrné pokusy o navázání styku nereagoval.

– S tím jsme velké štěstí neudělali, – povídá otěčko po týdenním pozorování. – Ten je z nich nejnepodařenější.

– Anebo nejchytřejší, – připouštěl jsem spíše tak trochu z opozice, protože dvojí názor v drobných záležitostech je kořením života na cele.

Po čtrnácti dnech se mi zdálo, že ten nemluva nějak živěji mrkl okem. Opětoval jsem tento nepatrný pohyb, který má ve vězení tisícový smysl. A zase nic. Asi jsem se mýlil.

Za měsíc však už bylo jasno. Bylo to náhlé, jako když se motýl vykukluje. Zakaboněná kukla praskla a objevil se živý tvor. Nebyl to motýl. Byl to člověk.

— — —

– Stavíš pomníčky, – říkává otěčko některým z těchto charakteristik.

Ano, chtěl bych, aby nebyli zapomenuti soudruzi, kteří věrně a statečně bojovali venku i zde a kteří padli. Ale chtěl bych také, aby nebyli zapomenuti ani živí, kteří nám pomáhali neméně věrně a neméně statečně v podmínkách nejtěžších. Aby z příšeří pankráckých chodeb na světlo života vyšly takové postavy jako Kolínský a jako tento český strážník. Ne pro jejich slávu. Ale pro příklad jiným. Neboť lidská povinnost neskončí tímto bojem a býti člověkem bude i dál žádati hrdinného srdce, dokud lidé nebudou zcela lidmi.

V podstatě je to jen kratičký příběh, ten příběh strážníka Jaroslava Hory. Ale najdeš v něm historii celého člověka.

Radnicko. Zastrčený kout země. Kraj krásný, smutný a chudý Táta sklář. Těžký život. Dřina, když je práce, a bída, když je nezaměstnanost, která tu má své domovské právo. To tě buď srazí na kolena, nebo ti zvedne hlavu sny o lepším světě, vírou v něj a bojem za něj. Táta zvolil to druhé. Stal se komunistou.

Mladý Jarda jede mezi cyklisty v májovém průvodu s rudou páskou, vpletenou do kola. Nezapomněl ji tam. Odnáší si ji, ani to přesně neví, někde v sobě do učení, do soustružnické dílny, na první práci do Škodovky.

Krise, nezaměstnanost, vojna, vyhlídka na zaměstnání, policejní služba. Nevím, co v té době dělá rudá páska v něm. Snad je někde svinuta, uložena, snad i napůl zapomenuta, ale ne ztracena. Jednoho dne ho určí k službě na Pankráci. Nepřichází sem dobrovolně jako Kolínský, s úkolem, který si předem určil. Ale uvědomuje si ho, jakmile poprvé nahlédne do cely. Páska se rozvíjí.

Zkoumá pole. Odhaduje své síly. Tvář se kaboní úporným přemýšlením, kde začít a jak nejlépe začít. Není to politický profesionál. Je to prostý syn lidu. Ale má zkušenost svého otce. Má pevné jádro, kolem něhož se kupí jeho rozhodnutí. A rozhoduje se. Z kabonivé kukly vylézá člověk.

A je to člověk vnitřně krásný, vzácně čistý; citlivý, plachý a přece mužný. Odváží se všeho, čeho je tu třeba. Jsou třeba věci malé i věci velké. Udělá věci malé i věci velké. Pracuje bez gesta, tiše, s rozvahou, ale beze strachu. Je mu to všechno samozřejmé. Kategorický imperativ v něm. Takhle to musí být – tak jaképak řeči.

A to je vlastně – všechno. To je celý příběh jedné postavy, která si už dnes může přičíst k dobru několik zachráněných lidských životů. Ti lidé žijí a pracují venku, protože jeden muž

na Pankráci plnil svou lidskou povinnost. Neznají ho a on nezná je. Jako neznají Kolínského. Chtěl bych, aby je poznali alespoň dodatečně. Ti dva tady našli k sobě cestu rychle. A znásobilo to jejich možnosti.

Zapamatuj si je pro příklad. Pro příklad člověka, který má hlavu na pravém místě. A především srdce.

Táta Skořepa

Když je někdy náhodou spatříš všechny tři pohromadě, vidíš živý obraz sbratření: šedozelená uniforma SS dozorce – Kolínský; tmavá česká policejní uniforma – Hora; a světlá, ale neradostná uniforma vězně chodbaře – táta Skořepa. Spatříš je však pohromadě jenom zřídka, velmi zřídka. Právě proto, že patří k sobě.

Vězeňské předpisy dovolují použití k práci na chodbách, k úklidu a k roznášení jídla „jen vězňů zvláště spolehlivých, disciplinovaných, od ostatních přísně izolovaných“. To je litera. Mrtvá, předem mrtvá, až běda. Takových chodbařů není a nikdy nebylo. A především ne ve vězeních Gestapa. Chodbaři tady – to jsou naopak tykadla, vysunutá vězeňským kolektivem z cel, aby měl blíž k volnému světu, aby mohl žít, aby se mohl dorozumět. Kolik chodbařů už tu zaplatilo životem prozrazený vzkaz nebo moták, který byl u nich zachycen! Ale zákon vězeňského kolektivu žádá neúprosně na těch, kdo přijdou na jejich místo, aby pokračovali v jejich nebezpečné práci. Jdi do toho s odvahou nebo boj se toho – stejně se tomu nevyhneš. Strachem můžeš jen mnoho pokazit, můžeš i všechno prohrát – jako v každé ilegální práci.

A toto je ilegální práce umocněná: přímo v rukou těch, kdo ji chtějí potírat, před očima dozorců, na místě, které oni určují, ve vteřinách, které oni volí, v podmínkách, jež oni vytvářejí. Vše, čemu ses naučil venku, je tu málo. A přece se na tobě nežádá méně.

Jsou mistři ilegální práce venku. A jsou mistři této práce mezi chodbaři. Táta Skořepa je mistrem v ní. Skromný, nenáročný, tichý na pohled – a pohyblivý jako rybka. Dozorce jej chválí: hle, jaký je dřič, jak je spolehlivý, jak si hledí jen své povinnosti a nedá se zlákat k ničemu nedovolenému; chodbaři, vemte si z něho příklad!

Ano, chodbaři, vemte si z něho příklad! Je to skutečně vzor chodbaře v tom smyslu, jak mu vězeň rozumí. Nejpevnější a nejcitlivější tykadlo vězeňského kolektivu.

Zná osazenstvo cel, každý přírůstek od prvního okamžiku; proč je tu, kdo jsou jeho společníci, jak se chová a jak se chovají oni. Studuje „případy“ a snaží se je proniknout. Je to důležité, chce-li poradit nebo správně vyřídit vzkaz.

Zná nepřítele. Pečlivě prozkoumává každého dozorce, jeho zvyky, jeho silné i slabé stránky, v čem se ho zvlášť střežit, v čem ho využít, jak ho uspat, jak obelstít. Mnohé z charakteristických rysů, jichž jsem použil, řekl mi táta Skořepa. A zná je všechny, může je nakreslit každého zvlášť a každého dobře. Je to důležité, chce-li mít volnost pohybu po chodbách a zajištěnou možnost účinné práce.

A především zná svou povinnost. Je to komunista, který ví, že není místa, kde by jím směl přestat být, kde by směl založit ruce v klín a „zastavit činnost“. Řekl bych dokonce, že tady, v největším nebezpečí a nejtvrdějším tlaku, našel své pravé místo. Tady vyrostl.

Je pružný. Každý den a každá hodina vytvářejí novou situaci a chtějí jinou metodu. Nalézají ji bystře a rychle. Má k dispozici zlomky minut. Zatuká na dveře cely, vyslechne připravený vzkaz a vyřídí jej stručně a jasně na druhém konci chodby dříve, než nová služba vyjde po schodech do prvního patra. Je opatrný a duchapřítomný. Sta motáků prošla jeho rukama – ani jediný nebyl zachycen, ba ani podezření nevzbudil.

Ví, kde koho bota tlačí, kde je potřeba povzbudit, kde je třeba podat přesnou zprávu o situaci venku, kde pohled jeho opravdu tátovských očí dodá síly člověku, v němž roste zoufalství, kde přidání bochníček chleba nebo sběračka polévky pomůže unést nejtěžší přechod ke „kriminálnímu hladu“, – ví to, poznává to jemným citem a důkladnou zkušeností a jedná podle toho.

Je to bojovník, silný a nebojácný. Je to ryzí člověk. Je to táta Skořepa.

Chtěl bych, abyste vy, kteří to snad jednou budete čísti, viděli v něm nejen jeho, ale celý krásný typ „hausarbeitra“, který práci, již od něho pro sebe žádali utlačovatelé, dovedl cele obrátit v práci pro utlačované. Jako táta Skořepa je jenom jeden, ale jako typ má řadu svých druhů, postav lidsky odlišných, ale nemenských. Na Pankráci i v Petschkově paláci. Chtěl jsem zachytit jejich podobu, ale žel, zbývá už jen několik hodin, tak málo i pro „píseň, do níž se to tak krátce dá, ačkoli se to žije tak dlouze“.

Alespoň tedy několik jmen, několik příkladů, zdaleka ne všech, jichž je spravedливо nezapomenout:

„Renek“ – Josef Teringl, tvrdý, obětavý, vznětlivý, s nímž je spojen kus historie Petschkova paláce a našeho odboje v něm, tak jako s jeho nerozlučným druhem, dobráckým Pepíkem Bervidů.

Dr. Miloš Nedvěd, krásný, ušlechtilý chlapec, který svou denní pomoc vězněným soudruhům zaplatil životem v Osvěčíně.

Arnošt Lorenz, člověk, jemuž popravili ženu, protože nevydal své soudruhy, a který po roce šel na popravu sám, aby zachránil své druhy, „hausarbeitry“ ze Čtyřstovky a celý její kolektiv.

Nádherně a nezlomně vtipný Vašek Rezků, uzavřená, hluboce obětavá Anka Viková, popravená ve stanném právu, energický, vždy veselý, obratný, stále nové cesty vynalézající „knihovník“ Springer, něžný mladý Bílek —.

Jen příklady, jen příklady. Postavy větší či menší. Ale vždy postavy. Nikdy ne figurky.

Kapitola 8.

Kousek historie

9. června 1943.

Před mou celou visí pásek. Můj pásek. Znamení transportu. V noci mne odvezou do Říše k soudu a – a tak dále. Z krajíčku mého života čas hladově ukusuje poslední sousta. Čtyři sta jedenáct dní na Pankráci minulo nepochopitelně rychle. Kolik jich ještě zbývá? A kde? A jakých?

Sotva v nich však budu mít ještě příležitost psát. Tak tedy poslední svědectví. Kousek historie, pro niž jsem patrně posledním živým svědkem.

V únoru 1941 byl zatčen celý Ústřední výbor Komunistické strany Československa i náhradní vedení, připravené pro takovou zlou chvíli. Jak se mohlo stát, že na stranu dopadla tak nesmírně těžká rána, není ještě přesně zjištěno. Snad o tom jednou poví něco komisaři Gestapa, až budou vyšetřováni. Marně jsem se snažil i jako „hausarbeiter“ v Petschkově paláci přijít tomu na kloub. Byl v tom jistě kus provokace, ale také mnoho neopatrnosti. Dva roky úspěšné práce v ilegalitě uspaly poněkud bdělost soudruhů. Ilegální organizace rostla do

šířky, byli přitahováni stále noví soudruzi, i ti, kteří měli býti ponecháni stranou pro jinou příležitost, aparát se rozšiřoval a stával složitým až k nekontrolovatelnosti. Úder na ústředí strany byl připravován zřejmě delší dobu a dopadl ve chvíli, kdy už byl připraven útok na Sovětský svaz.

Neznal jsem zpočátku celý rozsah zatýkání. Čekal jsem na normální spojení a nedočkával se. Po měsíci bylo však již jasno, že se stalo něco příliš velkého a že nesmím jenom čekat. Hledal jsem spojení sám a hledali i jiní.

První, s nímž jsem se našel, byl Honza Vyskočil, vedoucí kraj Střední Čechy. Byl iniciativní a měl připraven nějaký materiál pro vydání Rudého práva, aby strana nezůstala bez ústředního listu. Napsal jsem úvodník, ale dohodli jsme se, že materiál (který jsem neznal) vydáme jako Májový list, nikoli jako Rudé právo, protože už se z jiné strany objevilo v jakési nouzové podobě.

Nastaly měsíce partyzánské práce. Stranu zasáhla rána velmi těžká, ale zabít ji nemohla. Sta nových soudruhů se ujímala opuštěných úkolů, na místa padlých vedoucích přicházeli odhodlaně noví a nepřipouštěli, aby základy organizace byly postiženy rozkladem nebo propadly pasivitě. Jen ústředí však stále nebylo a v partyzánské práci se zároveň skrývalo nebezpečí, že v nejdůležitějších chvílích – při očekávaném útoku na SSSR – nebude zcela jednotného postupu.

Z Rudého práva, také ještě partyzánsky vydaného, které se mi dostalo do rukou, poznával jsem zkušenou politickou ruku. Z našeho Májového listu, který, žel, nebyl právě nejpodatřejší, viděli zase jiní, že se tu také ozývá někdo, s kým by bylo možno počítat. A hledali jsme se.

Bylo to hledání v hlubokém lese. Zaslechli jsme hlas a šli za ním – a tu už zazněl právě z druhé strany. Těžká ztráta učinila celou stranu opatrnější, bdělejší a dva lidé z ústředního aparátu, kteří se k sobě chtěli dostat, museli se prodírat houštím zkušebních a poznávacích překážek, které si sami navzájem kladli a které ovšem kladli i jiní, spojení navazující. Bylo to tím složitější, že jsem nevěděl, kdo je na druhé straně, stejně jako on nevěděl, koho hledá.

Pak jsme konečně našli společného jmenovatele. Byl jim skvělý chlapec dr. Miloš Nedvěd, který se stal naší první spojkou. I v tom byl kus náhody. V polovině června 41 jsem se rozstona a poslal jsem k němu Lídu, aby mne ošetřil. Přišel ihned do bytu Baxových – a tam jsme se dohodli. Byl také pověřen hledáním „toho druhého“, neměl však tušení, že jsem to já.

Byl – jako všichni na druhé straně – naopak přesvědčen, že jsem zatčen a pravděpodobně již mrtev.

22. června 1941 přepadl Hitler Sovětský svaz. Ještě toho večera jsme s Honzou Vyskočilem vydali letáček o tom, co to znamená pro nás. 30. června došlo k první schůzce s tím, koho jsem tak dlouho hledal. Přišel do bytu, který jsem určil, protože už věděl, s kým se setká. Já stále ještě ne. Byla letní noc, otevřeným oknem voněly akáty, chvíle vhodná pro schůzku milenců. Zatemnili jsme okno, rozsvítili – a objali jsme se. Byl to Honza Zika.

V únoru 41 nebyl tedy zatčen celý Ústřední výbor. Zika, jeden jediný jeho člen, unikl. Znal jsem ho dávno a dávno jsem ho měl rád. Ale opravdu poznal jsem ho teprve teď, kdy jsme pracovali spolu. Kulatoučký, usměvavý, tak trochu stále strejček – a tvrdý, nesmlouvavý, odhodlaný a rozhodný v stranické práci. Neznal, nechtěl znát pro sebe nic, než svou povinnost. Odřekl se všeho, aby ji mohl plnit. Měl lásku k lidem a lásku lidí, kterou si však nikdy nevykupoval tím, že by přimhouřil oko.

Dohodli jsme se v několika minutách. A za několik dní už jsem znal i třetího člena nového vedení, který byl se Zikou již od května ve spojení: Honzu Černého. Urostlý, elegantní hoch s překrásným vztahem k lidem, bojovník ze Španělska, odkud se vracel už za války přes nacistické Německo s průstřelem plic, vždy poněkud voják, s bohatou ilegální zkušeností, nadaný, stále iniciativní.

Měsíce úporného boje spojily nás nádherným kamarádstvím. Doplnovali jsme se všichni tři povahou i tím, co jsme dovedli. Zika – organizátor, věčný, úzkostlivě přesný, nedávající se zmást žádným kulatým slovíčkem, vrtající v každé zprávě, až se dobral jejího dna, zkoumající každý návrh ze všech stran a laskavě, ale tvrdě kontrolující provádění každého usnesení. Černý – vedoucí sabotáže a příprav ozbrojeného boje, myslící ve vojenských pojmech, vynalézavý, velkorysý, s rozmachem, neúnavný a šťastný v hledání nových forem a nových lidí. A já – agitpropčík, novinář, spoléhající se na svůj čich, trochu fantasta s kritikem pro rovnováhu.

Rozdělení funkcí bylo ovšem spíš rozdělením odpovědnosti, ne práce. Neboť zasahovat jsme musili každý do všeho a samostatně všude, kde bylo právě třeba. Nebylo lehké pracovat. Rána zasazená straně v únoru byla stále živá a nikdy se nezacelila docela. Všecka spojení byla zpřetrhána, někde padly celé úseky, jiné úseky byly dobře obsazeny, ale nebylo cesty k nim, celé organizace, celé závody, ba i celé kraje byly po měsíce izolovány, než bylo navázáno

spojení, a musili jsme spoléhat, že se jim do rukou dostane alespoň ústřední list, aby se jím řídily. Nebylo bytů – nemohli jsme použít bytů dřívějších, protože mohly být ještě stále ohroženy, – nebylo zpočátku peněz, zásobování jídlem bylo velmi ztíženo, mnoho věcí bylo nutno začínat znovu — A to všechno v době, kdy strana už se nemohla jen budovat a připravovat, v době útoku na Sovětský svaz, kdy už musila přímo zasahovat do boje, organizovat vnitřní frontu proti okupantům, vést drobnou válku proti nim a to nejen vlastními silami, ale silami celého národa. V letech příprav 1939–41 byla strana v hluboké ilegalitě nejen před německou policií, ale i před národem. Teď, zakrvácena, musila utužit a zdokonalit svou ilegalitu před okupanty, ale musila z ní zároveň vyjít před národem, musila navazovat spojení s nestraníky, obracet se k všemu lidu, jednat s každým, kdo byl odhodlán bojovat za svobodu, a vést přímým zasahováním k tomuto odhodlání i ty, kdo ještě váhali.

Na počátku září 1941 mohli jsme si poprvé říci ne, že jsme obnovili těžce postiženou organizaci, ach, to ještě zdaleka ne, ale že už máme opět pevně organizované jádro, které už samo může alespoň zčásti plnit větší úkoly. Zásah strany byl také hned patrný. Rostly sabotáže, rostly stávky v závodech – na konci září poslali na nás Heydricha. První stanné právo nezlomilo už rostoucí aktivní odpor. Ale zpomalilo jej a zasadilo straně nové rány. Zejména byl postižen pražský kraj a organizace mládeže, padli i noví jednotlivci, tak cenní pro stranu: Jan Krejčí, Štancl, Miloš Krásný a mnoho jiných.

Po každé ráně jsi však znovu viděl, jak nezníitelná je strana. Padl bojovník – a nemohl-li jej nahradit jeden, vstali dva, tři na jeho místo. Do nového roku už jsme vstupovali s organizací pevně vybudovanou, neobjímající sice stále ještě všechno, nedosahující zdaleka šíře z února 1941, ale přece schopnou plnit úkoly strany v rozhodujících bitvách. O práci jsme se dělili všichni, zásluhu na tom měl však především Honza Zika.

Co bylo uděláno v tisku, o tom se snad po půdách a sklepích, v ukrytých archivech soudruhů najde dosti dokladů a není o tom tedy třeba mluvit. Naše listy byly hojně rozšířeny a čteny nejen ve straně, ale i mimo stranu; vycházely ve značných nákladech z mnoha samostatných, od sebe přísně izolovaných ilegálních „technik“ (na rozmnožovacích strojích) i tištěny. Vycházení bylo pravidelné a rychlé, jak to vyžadovala situace. Armádní rozkaz soudruha Stalina z 23. února 1942 dostali například první čtenáři do rukou již 24. února večer. Výborně pracovali tiskaři, technika lékařů a zejména technika „Fuchs-Lorenz“, která také sama vydávala svůj informační list „Svět proti Hitlerovi“. Všecko ostatní jsem dělal sám, aby byly

šetřeny další kádry. Pro případ, že bych padl, byl připraven nástupce. Ujal se práce, když jsem byl zatčen a pracuje dosud.

Vybudovali jsme aparát co nejprostší, aby jedním úkolem bylo zatíženo co nejméně lidí. Vypustili jsme dlouhé spojovací řetězy, které – jak se ukázalo v únoru 41 – nechránily, nýbrž naopak ohrožovaly aparát. Bylo v tom sice více nebezpečí pro každého z nás, ale pro stranu to bylo mnohem bezpečnější. Taková rána jako v únoru už ji nemohla postihnout.

Proto také mohl Ústřední výbor, doplněný novým členem, klidně pokračovat ve své práci, když jsem byl zatčen. Ani můj nejbližší spolupracovník neměl o něm ponětí.

Honza Zika byl zatčen 27. května 1942 v noci. Byla to opět zlá náhoda. Bylo to té noci po atentátu na Heydricha, kdy celý aparát okupantů byl na nohou a prováděl razii po celé Praze. Vnikli také do bytu ve Střešovicích, v němž se Zika právě skrýval. Měl papíry v pořádku a byl by patrně unikl jejich pozornosti. Ale nechtěl vydávat v nebezpečí dobrou rodinu a pokusil se uniknout oknem v druhém patře. Zřítíl se však a se smrtelným zraněním v páteři byl převezen do vězeňské nemocnice. Nevěděli vůbec, koho to dostali do rukou. Teprve po osmnácti dnech při srovnávání fotografií zjistili jeho totožnost a umírajícího přivezli do Petschkova paláce k výslechu. Tak jsme se tam viděli naposled, když mne zavolali ke konfrontaci. Podali jsme si ruce, usmál se na mne svým širokým milým úsměvem a řekl:

– Buď zdrav, Julo!

To bylo jediné, co od něho slyšeli. Nepromluvil pak už ani slova. Po několika ranách do tváře omdlel. A za několik hodin dokonal.

Věděl jsem o jeho zatčení již 29. května. Tykadla pracovala dobře. Jejich přičiněním dohodl jsem s ním také zčásti svůj další postup. V celku byl pak dodatečně schválen i Honzou Černým. Bylo to tedy naše poslední usnesení.

Honza Černý byl zatčen v létě 1942. V tom už nebyla náhoda, nýbrž hrubá nedisciplinovanost Jana Pokorného, který s ním byl ve spojení. Pokorný se nechoval, jak bylo povinností vedoucího funkcionáře. Po několika hodinách výslechu – pravda, dosti tvrdého, ale jaký jiný mohl očekávat? – po několika hodinách výslechu podlehl panice a prozradil byt, v němž se s Černým sešel. Odtud pak vedla stopa k Honzovi, který se po několika dnech dostal tak do rukou Gestapa.

Byli jsme spolu konfrontováni ihned, jakmile ho přivezli.

– Znáš ho?

– Neznám.

Odpověděli jsme souhlasně. Odmítl pak vůbec vypovídat. Jeho staré zranění uchránilo ho dlouhých muk. Záhy omdlel. Než došlo k druhému výslechu, byl již přesně informován a zařídil se podle toho.

Nedověděli se od něho nic. Drželi ho ve vazbě, čekali dlouho, že nějaké nové svědectví donutí ho promluvit. Nedočkali se.

Vězení ho nezměnilo. Svižný, veselý, statečný ukazoval dál perspektivu živým, maje před sebou sám jen perspektivu smrti.

Odvezli ho z Pankráce náhle koncem dubna 1943. Nevím kam. To náhlé mizení lidí zde má v sobě vždycky něco zlověstného. Můžeš se ovšem mýlit. Ale nemyslím, že se spolu ještě někdy uvidíme.

Počítali jsme vždycky se smrtí. Věděli jsme: dostaneme-li se do rukou Gestapa, znamená to konec. Podle toho jsme také jednali i zde. Teď snad potřebuje vysvětlení, proč já sám po nějaké době jsem začal postupovat poněkud jinak.

Sedm neděl jsem nevypovídal. Byl jsem si vědom, že žádné slovo mne nemůže zachránit, ale zato může ohrozit soudruhy venku. V mlčení byla moje aktivita.

Ale Klecan mluvil. Bylo tu již několik lidí ze řad inteligence. A přišlo stanné právo. Hromadné zatýkání a popravy bez dlouhých výslechů. Na Gestapu se kombinovalo: Když Vančura, proč ne také jiní? Proč ne S. K. Neumann? Proč ne Halas? Proč ne Olbracht? Ti tři byli mi přímo označováni jako autoři článků v Rudém právu. Jejich zatčení bylo na vážkách. A zatčení, to znamenalo jistou smrt. Na programu byli i jiní: Nezval, Seifert, oba Vydrové, Dostal a z důvodů mně už docela neznámých dokonce i Frejka a takový mnohoživelník, jako Bor. Kdybych byl naráz vylil své ledví před Gestapem, nebyl bych jim většinou mohl ublížit. Ale o to teď nešlo. Šlo o něco jiného: mohl jsem je zachránit svým mlčením? Bylo mé mlčení ještě aktivním? Nebylo už pasivním?

Na tuhle otázku jsem si musil dát odpověď. A dal jsem si ji. Nejsem nepozorný k tomu, co se kolem mne děje a s kým mám co dělat. Sedm neděl na Gestapu naučilo mne mnohému. Poznal jsem ty všemocné lidi tady, jejich metody, jejich úroveň. Pochopil jsem, že mám i tady

příležitost k boji; docela jinými prostředky než venku, ale se stejným smyslem a stejným zaměřením. Mlčet dál znamenalo nevyužít této příležitosti. Teď už bylo třeba něčeho víc, abych si mohl říci, že jsem na každém místě a v každé situaci plnil svou povinnost. Bylo třeba začít hrát vysokou hru. Ne o sebe – to bys musil hned prohrát, – ale o jiné. Očekávali ode mne senzaci. Dal jsem jim ji tedy. Slibovali si mnoho od mého mluvení. „Mluvil“ jsem tedy. Jak, najdete v mém protokolu.

Výsledky byly dokonce lepší, než jsem předpokládal. Obrátil jsem jejich pozornost docela jiným směrem. Zapomněli na Neumanny, Halase, Olbrachty. Dali pokoj české inteligenci. Docílil jsem dodatečně i propuštění zatčené Boženy Půlpánové a Jindřicha Elbla, jejichž svědectví se dovolávám. A víc. Získal jsem důvěru a pokračoval jsem. Několik měsíců se honili za vidinou, která – jako každá vidina – byla větší a svůdnější než skutečnost. A skutečnost venku mohla zatím pracovat a růst k velikosti, která předčí všechny vidiny. Mohl jsem pak i přímo zasahovat do případů, které se sem dostaly, a tyto zásahy „nezůstaly bez následků“. Byla to jediná práce, kterou jsem jako „hausarbeiter“ v Petschkově paláci poctivě konal.

Že jsem tím oddálil svou smrt, že jsem tím získal čas, který by mě snad mohl pomoci, byla odměna, s níž jsem nepočítal.

Rok psal jsem s nimi divadelní hru, v níž jsem si vyhradil hlavní úlohu. Bylo to někdy zábavné, někdy vyčerpávající, vždycky dramatické. Každá hra však má svůj konec. Vyvrcholení, krize, rozuzlení. Opona padá. Potlesk. Diváci, jděte spat!

Hle, i má hra se chýlí ke konci. Ten už jsem nenapsal. Ten už neznám. To už není hra. To je život.

A v životě není diváků.

Opona se zvedá.

Lidé, měl jsem vás rád. Bděte!

[1] Pozn. red.: Řídíme se zdrojovým dokumentem, kde je věta též neukončena.